

PÕLLUMAJANDUS, TOIT JA MAAELU

Programm 2021–2024

Eelnõu

Sisukord

Sisukord.....	2
1 Sissejuhatus.....	3
2 Programmi juhtimiskorraldus.....	4
3 Programmi eesmärk, mõõdikud ja eelarve.....	6
4 Olukorra lühianalüüs.....	8
5 Programmi meetmed ja tegevused.....	14
5.1 Meede–põllumajanduskeskkond.....	14
5.1.1 Tegevus–taimekaitse.....	14
5.1.2 Tegevus–väetised.....	15
5.1.3 Tegevus–täiendav keskkonnahoid.....	16
5.2 Meede–taimetervis, loomade tervis ja heaolu.....	18
5.2.1 Tegevus–taimetervis.....	18
5.2.2 Tegevus–loomatervis.....	19
5.2.3 Tegevus–söödaohutus.....	22
5.2.4 Tegevus–loomade heaolu.....	24
5.3 Meede–toiduohutus.....	26
5.3.1 Tegevus–toiduohutus.....	26
5.4 Meede–kvaliteetsed sisendid põllumajanduses.....	29
5.4.1 Tegevus–maakasutus.....	29
5.4.2 Tegevus–maaparandus.....	30
5.4.3 Tegevus–sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal.....	32
5.4.4 Tegevus–põllumajandusloomade aretus.....	34
5.5 Meede–põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine.....	36
5.5.1 Tegevus–põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime.....	36
5.5.2 Tegevus–põlvkondade vahetus.....	38
5.5.3 Tegevus–riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal.....	40
5.5.4 Tegevus–ühistegevus ja koostöö.....	42
5.5.5 Tegevus–ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand.....	43
5.5.6 Tegevus–mahepõllumajandus.....	45
5.5.7 Tegevus–toiduvarustuskindlus.....	47
5.6 Meede – maa- ja rannapiirkonna areng.....	48
5.6.1 Tegevus–maaelu ja kohalik kogukond.....	48
5.6.2 Tegevus–finantsinstrumendid.....	52

1 Sissejuhatus

Tulemusvaldkond	Põllumajandus ja kalandus
Tulemusvaldkonna eesmärk	Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised
Valdkonna arengukava	Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030
Valdkonna visioon	Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada
Programmi nimi	Põllumajandus, toit ja maaelu
Programmi eesmärk	Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond
Programmi periood	2021–2024
Peavastutaja (ministeerium)	Maaeluministeerium
Kaasvastutajad (oma valitsemisala asutused)	Põllumajandusamet (PMA), Veterinaar- ja Toiduamet (VTA) ¹ , Veterinaar- ja Toidulaboratoorium (VTL), Põllumajandusuuringute Keskus (PMK), Põllumajanduse Registrite ja Informatsiooni Amet (PRIA), Eesti Taimakasvatuse Instituut (ETKI)

Programmis kajastuvad meetmed ja tegevused, mis aitavad kaasa Eesti põllumajanduse ja toiduainetööstuse arengule ning konkurentsivõime kasvule, toidujulgeoleku tagamisele, maa- ja rannapiirkondade tasakaalustatud arengule ja heale maaelule laiemalt. Samuti taimede ja loomade heale tervisele, muldade seisundi parandamisele, toiduohutusele ning puhta keskkonna ja liigilise mitmekesisuse säilimisele.

¹ 2021. aasta 1. jaanuaril alustab uue valitsusasutusena tööd Põllumajandus- ja Toiduamet, mis moodustatakse seniajani eraldiseisvalt tegutsevate Põllumajandusameti Veterinaar- ja Toiduameti ühendamisel. PMA ja VTA teenused ja kulumudel ühendatakse ja esitatakse Rahandusministeeriumile 2020. a oktoobris.

2 Programmi juhtimiskorraldus

Programm „Põllumajandus, toit ja maaelu 2021–2024“ (edaspidi programm) panustab riigi eelarvestrateegia tulemusvaldkonda „Põllumajandus ja kalandus“ ning osaliselt ka tulemusvaldkondadesse „Regionaalareng ja maaelu“, „Keskkond“ (Natura 2000) ja „Tervis“ (ohutu toit), „Teadus“ (rakendusuringud) ning „Ettevõtlikkus ja innovatsioon“ (koostöömeetmed). Programmdokument koosneb kuuest meetmest, mis hõlmavad endas 21 programmi tegevust ning mille alla on omakorda koondatud tegevuste elluviimiseks vajalikud teenused.

Programm on arengukavas „Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aasta ni 2030“ seatud alaeesmärgi rakendamiseks vajalikke meetmeid ja tegevusi kirjeldav dokument.

PõKa 2030 VISIOON:

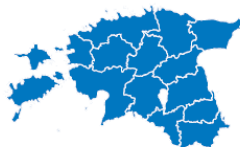
Eesti toit on hinnatud ja maal on hea elada

ÜLDEESMÄRK

Eesti toit on eelistatud, keskkond ja elurikkus on hoitud, toidusektori ettevõtted on edukad ning maa- ja rannakogukonnad on elujõulised

ALAEESMÄRK

Tark ja kehtlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond

ALAEESMÄRK

Kestlik kalandus, mis tagab kalandusvaldkonna konkurentsivõime ja kalavarude jätkusuutliku majandamise

Tegevussuunad

Horisontaalsed arendusteemad

Biomajandus, eksport, keskkond ja maapiirkonna terviklik areng,

samuti võrdsed võimalused ja hea riigivalitsemine, sh: teadmispõhine kaasav poliitika- ja õigusloome, sihtrühmade teadlikkuse tõstmine, kvaliteetsete avalike teenuste osutamine, tõhus riskijuhtimine ning IT-haldus ja terviklikud järelvalve süsteemid (sh strateegiliste riskide hindamine, toiduohutus, selge vastutus jm).

Programmi koostamist ja täitmist koordineerib strateegia- ja finantsosakond ning programmi kooskõlastab ministeeriumi juhtkond. Programmi kinnitab maaeluminister käskkirjaga pärast riigieelarve vastuvõtmist ja programm avalikustatakse Maaeluministeeriumi kodulehel 15 tööpäeva jooksul riigieelarve Riigikogus vastuvõtmisest arvates. Programmi muudetakse vastavalt vajadusele või sama aasta riigieelarve seaduse muutmisega. Programmi eelarvet seiratakse minimaalselt kord kvartalis ning tegevusi kord poolaastas.

Teenuste arendamiseks toimuvad regulaarselt teenuste kvaliteeditöörühma kohtumised, kuhu kuuluvad nii ministeeriumi kui ka valitsemisala asutuste esindajad. Programmi eelarve tulude maht on 1,5 miljardit eurot ning kulude, mitterahaliste kulude ja investeeringute maht on 1,65 miljardit eurot. Programmi rahastamiskava koosneb planeerimistasandite kuludest.

Programmi elluviimise seisukohalt on suure kaaluga ka Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika (ÜPP) uue finantsperioodi planeerimine, mille käigus tuleb tagada kooskõla ja loogiline sidusus programmi ja ÜPP järgmise finantsperioodi eesmärkide ja tegevuste vahel. Kõiki EL ühise

põllumajanduspoliitika tegevusi raamistab ajaliselt seitsmeaastane finantsperiood, üleminekumäärusega võib kehtiv 2014-2020 periood pikeneda 2021. aastani. Peale uue finantsperioodi ÜPP strateegiakava kinnitamist võib tekkida vajadus teha muudatusi ka programmi eesmärkides ning mõõdikutele seatud sihttasemetes.

Programmi rahastamiskava koostamisel lähtutakse riigieelarve seadusest ja selle rakendusaktidest. Rahastamiskava sisaldab kõiki allikaid (sh välisvahendeid). Programmi rahastamiskava koostatakse kuluarvestuse infosüsteemis (KAIS). Programmi tulud, kulud ja finantseerimistingimused kinnitatakse riigi eelarvestrateegiaga 2021–2024.

Maaeluminister ja finantsosakond koostab igal aastal programmi rakendamise kohta tulemusaruande. Maaeluminister esitab selle Rahandusministeriumile riigi eelarvestrateegia koostamiseks hiljemalt 1. märtsiks.

3 Programmi eesmärk, mõõdikud ja eelarve

Programmi eesmärk: Tark ja kestlik põllumajandus, toidutootmine ja maaelu ning ohutu toit ja hoitud keskkond.

Programmi mõõdikud:

Mõõdik	Algtase (2018/2019)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Kasutuses oleva põllumajandusmaa pindala, ha	984 671	991 500	993 000	994 500	996 000
Kogu tarneahela loodava lisandväärtuse osatähtsus kogu ettevõtlussektori lisandväärtuses, %	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3
Tarbija kindlustunde indeks, %	67 (2020)		68		69
Keskkonnasõbralikult majandatava maa osakaal, %	80	80	80	80	80
Maapiirkonnas elavate noorte vanuses 21–40 osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, %	27,76 (2019)	27,76	27,76	27,76	27,76

Võrreldes eelmise perioodiga (2020 – 2023) on programmi mõõdikud muutunud. 2020 – 2023 programmi koostamisel ja kinnitamisel oli Põllumajanduse ja kalanduse valdkonna arengukava aastani 2030 veel koostamisel. Kuna programm on koostatud nimetatud arengukava alaeesmärgi elluviimiseks, siis on programmi mõõdikud on vastavusse viidud mõõdikutega, millega hinnatakse arengukava alaeesmärgi saavutamise määra.

Programmi eelarve:

Eelarve jaotus	2020 kinnitatud eelarve	2021 eelarve	Muutus €	Muutus %	2022 eelarve	2023 eelarve	2024 eelarve
Tulud	342 816 088	351 507 488	8 694 400	3%	415 330 073	353 724 282	346 987 883
Kulud	395 557 926	401 983 830	6 425 904	2%	461 562 133	399 929 487	393 172 225
... sh välistoetused ja kaasrahastus	333 098 325	342 534 478	9 436 153	3%	406 288 763	344 666 672	337 878 973
Investeeringud	1 976 653	2 482 955	405 302	26%	2 127 959	1 990 459	2 007 125
... sh välistoetused ja kaasrahastus	0	0	0	0	0	0	0
Mitterahalised kulud	3 734 878	4 681 035	946 157	25%	4 956 274	4 896 012	4 896 012

Teenuste maksumus kujuneb teenuse osutamisega seotud otsestest kuludest (nt inimestele või ettevõtetele suunatud toetused või teenuskohtade ülalpidamine) ja kaudsetest kuludest (teenust osutava asutuse personali- ja majanduskulud). Investeeringute eelarvet kajastatakse programmi, meetme ja tegevuse tasemel.

2021. aasta suuremad investeeringu projektid:

- PMK Laboriinfosüsteemi arendus;
- PMAIS jätkuarendustööd;
- Kliendiportaali e-teenuste arendused;
- JVIS arendustööd;
- Arengutoetuste valdkonna menetlussüsteemid (MATS);
- Otsetoetuste valdkonna menetlussüsteemid (TAKS).

Programmi teenuste hinnas sisaldub põhivara kulum. Teenuse hindades kajastatakse amortisatsioonikulu selleks, et kanda investeering kuluks soetatava põhivara kasuliku eluea jooksul. Põhivara kulum kajastatakse programmi, meetme ja tegevuse tasemel mitterahalistes kuludes. Eelarve maksumus on ilma käibemaksuta.

4 Olukorra lühianalüüs

Teadus ja innovatsioon ning teadmussiire

Valdkonna teadustoe tagamiseks koordineerib ja rahastab Maaeluministerium põllumajandus- ja toiduvaldkonna teadus- ja arendustegevust, innovatsiooni ning teadmussiiret järgmiste programmide ja meetmete kaudu:

- Programm „Põllumajanduslikud rakendusuringud ja arendustegevus aastatel 2015–2021“ – rakendusuringud teaduspõhiseks poliitikakujundamiseks, õigusloomeks ja riiklikuks järelevalveks ning Eesti teadlaste osalemine rahvusvahelises teadus- ja arenduskoostöös.
- Programm „Sordiaretusprogramm 2020–2030“ – tera- ja kaunviljade ning õlikultuuride, heintaimede, köögiviljade ning puuviljade ja marjakultuuride sordi- ja säilitusaretus.
- Programm „Põllumajanduskultuuride geneetilise ressursi kogumine ja säilitamine aastatel 2014–2020“ – põllumajanduskultuuride geneetiliste ressursside kogumine, säilitamine ja uurimine ning kollektsioonide haldamine, korraldus- ja teavitustöö, rahvusvahelise koostöö edendamine. Programm aastateks 2021–2030 on ettevalmistamisel.
- Eesti maaelu arengukava 2014–2020 (MAK) koostöömeetmed "Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamine. Euroopa innovatsioonipartnerlus" ning „Innovatsiooniklaster“ põllumajandustootjate ja –töötajate, teadlaste ning nõustajate koostöö toetamine.
- MAK teadmussiirde meetmed „Teadmussiire ja teavitus“ ning „Teadmussiirde pikaajaliste programmide toetus“ – koolitus-, info- ja teavitustegevused põllumajandustootjatele ja põllumajandussaaduste töötajatele.
- MAK nõustamisteenuste meetmed „Individaalse nõustamisteenuse toetamine“ ja „Nõustajate koolitustoetus“ – nõustamisteenuse toetamine ning kvaliteetse ja kättesaadava nõustamisteenuse tagamine.
- Valdkondliku kutse- ja kõrghariduse populariseerimine ja toetamine (praktikatoetus ning veterinaarmeditsiini kliinilise õppe toetamine) ning kultuuripärandi säilitamisele kaasaaitamine.
- Põllumajandustootja asendamise toetus – riiklik toetus põllumajandustootja asendamiseks tema puhkuse (rasedus- ja sünnituspuhkus), haiguse, lapse hooldamise ja tema surma korral.

2021. aastal suurendatakse olulises mahus valdkonna alusuuringuid ja riskihindamise meetodeid eesmärgiga tagada toiduohutus, tõhustada uute riskide tuvastamist, töötada välja seiremeetodeid haigusvaba taime paljundusmaterjali ja resistentsuse uuringuteks, vähendada väetiste ja taimekaitsevahendite keskkonnamõju, vähendada põllumajanduse kliimamõjusid ja ammoniaagi emissiooni, vääridada bioressursse uudsetel viisidel ja arendada selleks vajalikke tehnoloogiaid.

Põllumajandus ja toiduainetööstus

Põllumajanduse ja toiduainetööstuse (sh joogitööstus) sektoritel on Eesti majanduses oluline roll – need sektorid annavad ~5% Eestis loodud lisandväärtusest ning seal töötab ~6% hõivatutest. Põllu-, metsamajanduse ja kalapüügisektoris loodi 2018. aastal lisandväärtust 692,7 mln € ja see suurenes aastaga 23%. Põllu-, metsamajanduse ja kalanduse sektoris hõivatute arv aasta-aastalt

väheneb ja 2018. aastal oli hõivatud 21 900 inimest ehk aastases võrdluses 5,2% vähem. Osatähtsus üldisest tööhõivest oli 3,3% ja see vähenes 0,2 protsendipunkti võrra.

Põllumajanduse majandusharu toodangu väärtuseks koos tootetoetustega (ehk alushindades) kujunes 2019. aasta esialgsetel korrigeeritud andmetel 1,036 miljardit €, millest toodanguga seotud toetused moodustasid 0,7%. Toodangust moodustas taimekasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (500 mln €) ~48%, loomakasvatussaaduste kogutoodangu väärtus (427 mln €) ~41% ning lahutamatud kõrvaltegevused ja põllumajanduslikud teenustööd ~11% (kokku 109 mln €). Suurima osatähtsuse kogutoodangu väärtusest moodustas piimatoodang (24%), millele järgnes teraviljatoodang (21%).

Toiduainetööstuses töötab umbes 3% hõivatutest ning sektor annab 2% Eestis loodud lisandväärtusest. 2018. aastal toodeti toiduainetööstuse ettevõtete poolt kokku ~1,6 mld € eest toodangut (3% enam kui 2017), millest kolmandik (ligi 530 mln €) eksporditi. Toiduainetööstuse osakaal töötleva tööstuse ekspordis oli 8%. Suurima osa Eesti toiduainetööstuse toodangust annavad jätkuvalt piima- (24%) ja lihatööstus (19%). Toiduainetööstuse ettevõtete müügitulu oli 2018. aastal 1,9 mld € (+2%) ja see moodustas 15% kogu töötleva tööstuse müügitulust. Toiduainetööstuse 2018. aasta kulud kokku olid 1,9 mld €, (+4%). Kulude kasvu põhjustas sisendite hinnatõus, mida peegeldab ka toiduainete tootjahinna kasv. Tööjõukulud, mis moodustavad peaaegu neljandiku kuludest, suurenesid aastases võrdluses 5%. Kuigi tööjõukulude kasv on aeglustunud, püsib nii toiduainetööstuses kui ka Eesti ettevõtetes üldiselt, tööjõupuudusest tingitud palgasurve. Tööjõupuuduse leevendamiseks palgati 2018. aastal toiduainetööstusesse üle 700 hooajatöölise.

Toiduainetööstuse kogukasum 2018. aastal oli 71,7 mln € (-27%) – suurim osakaal kogukasumis oli joogitööstusel (37%), järgnesid piimatööstus (22%) ja lihatööstus (14%). Põllumajandussaadusi ja toidutööstuste tooteid eksporditi Eestist 2018. aastal jooksevhindades 1153,1 mln € väärtuses ning imporditi Eestisse 1547,9 mln € eest. Aastases võrdluses on eksport vähenenud 2,5% ja impordi väärtus kasvas 0,4%. Kaubavahetuse puudujääk oli 394,8 mln €. Eesti päritolu kaupade väljavedu suurenes 0,2%, samas langes re-ekspordi ehk välismaalt sisse toodud kaupade taasväljavedu 9,8%. Eesti päritolu kaupade osatähtsus on aastases võrdluses paari protsendi võrra kasvanud ja moodustas 75% kogu ekspordist.

Eestis toodetud või töödeldud põllumajandussaaduste ja toidukaupade eksport oli hinnanguliselt 869,3 mln €. Suurima panuse ekspordis andsid piimasektor (21%), teraviljasektor (12%) ja kalasektor (10%). Toorpiim oli endiselt suurima ekspordikäibega (62,2 mln €) kaubaartikkel, kuid aastases võrdluses on ekspordikäive langenud (-12%, 8,8 mln € võrra).

Eesti põllumajandussaadusi ja toidukaupu on viimastel aastatel eksporditud enam kui 100 erinevale sihtturule. Samas valdavalt on orienteeritud Euroopa Liidu siseturule, 2018. aastal tuli 82% ekspordikäibest (712,7 mln €) just kaupade müügist EL liikmesriikidesse. Üle poole (2018. a 67%) ekspordist läheb lähiriikide – Soome, Läti ja Leedu – turgudele. Võrreldes eelneva aastaga kasvas eksport EL-i 4%, kaupade müük EL välistesse ehk kolmandatesse riikidesse kahanes 15%. Ekspordikäibe kasvu EL-i suunal panustas enim jookide (+10,8 mln €), teraviljast, jahust, tärklisest või piimast valmistatud toodete (+9,4 mln €) ning kala- ja lihatoodete (+5,5 mln €) müük. Pidurdunud on mitmesuguste toiduvalmististe (-6,7 mln €) ja kala (-2,6 mln €) väljavedu. Piimatoodete kui ülekaalukalt peamise EL-i müüdavate ekspordiar artiklite müügikäive vähenes eelmise aastaga

võrreldes 2% (-3,2 mln €) ning müügikäibe poolest teisel kohal asetseva teravilja väljavedu vähenes 3% (-2,1 mln €).

Kolmandatesse riikidesse eksporditi väärtuses 156,6 mln €, mis moodustab koguekspordist 18% – kõige suuremas väärtuses viiakse teravilja, kala, alkoholi ja piimatooteid. Peamised sihtriigid väljaspool EL-i on Norra, Saudi Araabia, Ukraina, Araabia Ühendemiraadid, Venemaa ja Hiina.

Tooraine suur osakaal ekspordis ning orienteeritus üksikutele lähiturgudele on endiselt kitsaskohad ja toidusektori ekspordi kasvu toetamiseks on oluline uute välisturgude avanemine Eesti toiduettevõtete jaoks. 2018. aastal avati Veterinaar- ja Toiduameti poolt uus turg kalatoodetele Montenegrosse, piimatoodetele Mehhikosse, piimakäitlemisettevõtetele Tšiili ja imikupiima asendajale Hiina Rahvavabariiki.

Hoitud ja hooldatud põllumajandusmaastikud ning elurikkus on osa Eesti identiteedist. Põllumajanduskeskkonna hea seisundi säilitamisel ja parendamisel mängib olulist rolli seadusandluse efektiivne rakendamine, põllumeeste kasvanud keskkonnateadlikkus ja vabatahtlikud tegevused. Samuti on kasvanud ühiskonna üldine teadlikkus keskkonnaküsimustes. Riigi roll on siin liigirikkuse ja elukeskkonna kaitsemeetmete rakendamine ning põllumajandustootjate innustamine veelgi keskkonnasõbralikumale tootmisele. Aitame kaasa põllumajandusest pärit kliimamuutuste mõju vähendamisele, õhukvaliteedi hea seisundi tagamisele ning mulla, vee, maastikulise mitmekesisuse ja elurikkuse hea seisukorra säilimisele ja parandamisele.

Põllumajandusest pärit lämmastik ja fosfor moodustavad Eesti siseveekogudesse jõudvast lämmastikukoormusest ligikaudu poole ja fosforikoormusest umbes kolmandiku². Nitraatide sisaldus Eesti jõgedes on valdavalt stabiilne. Järvede ja rannikumere nitraatide sisaldus püsib madal, kuid jätkuvalt on probleem osade järvede ja rannikumere eutrofeerumine. Põllumajanduse mõju eutrofeerumisele saab vähendada keskkonnahoidlike majandamisviisidega. Selliste majandamisviiside eelduseks on teadmispõhisus, kuid mitmes keskkonnavaldkonnas puuduvad kaasaegsed ning Eesti oludesse kohandatud uuringud, näiteks kuidas hinnata taimekaitsevahendite jääkide võimalikku akumulierumist ja toimet muldades.

Elurikkuse kaitsmiseks on taimekaitsevahendite järelevalve tõhustamisel hakatud keskenduma peamistele ohukohtadele, nagu näiteks taimekaitsetööd õitsvatel taimedel. Oluline on parandada taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamise järelevalve, taimekaitsevahendite ja nende toimeainete hindamise, määratud ulatuses kasutuspiirangute seadmise ning uute ja ohutumate taimekaitsevahendite turule toomise protsessi võimekust.

Eestis on 2017. aasta lõpu seisuga 1890 mahepõllumajandustootjat, kes majandavad pea 200 000 hektaril, mis moodustab ligikaudu 20% Eesti põllumajanduslikust maast. Et mahepõllumajanduslik

² Nõukogu direktiivi 91/676/EMÜ, veekogude kaitsmise kohta põllumajandusest lähtuva nitraadireostuse eest, täitmine Eestis 2012-2015" https://www.envir.ee/sites/default/files/nitrate_report_2016_estonia.pdf

tootmine on range kontrolli all, siis on maheettevõtete arvu ja mahemaa kiire kasv esitanud täiendavaid ülesandeid järelevalvesüsteemile.

Poollooduslike koosluste pindala kaitstavatel aladel on 60 000 hektarit. Keskkonnameetmete abil hooldatakse sellest ligi poolt. Senisest enam tähelepanu vajavad ka muud rohumaad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimestik.

Hetkeolukord taimetervise tagamisel on Eestis hea. Kontrollisüsteemi ühtlustamiseks ja tõhustamiseks vaadatakse üle, kui tõhusad on rikkumiste korral rakendatavad meetmed, sealhulgas kehtivad karistused, suurendatakse ettevõtjate omavastutust ja nähakse ette nõuded nende kvalifikatsioonile. Uue ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline kindlustada ressursid tänasest suuremas mahus liikmesriikidele kohustuslike seirete läbiviimiseks ja muude lisanduvate ülesannete täitmiseks.

Toiduohutus

Toiduohutuse valdkonna õigusraamistik on suures osas välja töötatud, kuid vajadusel ajakohastatakse õigusakte, võttes arvesse uusi teadusandmeid ja riskitegureid, nagu e-kaubandus, otseturundus, globaliseerumine, tehnoloogiate areng, kliimamuutused, tarbijate toiduvalikud (nt toitumisalased valikud) jne. Eestis on riskipõhine toidujärelevalve süsteem ja seda toetav laborite võrgustik. Järelevalve tööd toetavad järjest rohkem erinevad IT-lahendused (Veterinaar- ja Toiduameti järelevalve infosüsteem, erinevad registrid). Järelevalve koormus on suurenenud seoses toidukäitlejate arvu kasvuga. Eestis oli 2020. a jaanuari seisuga 16 076 toidukäitlejat.

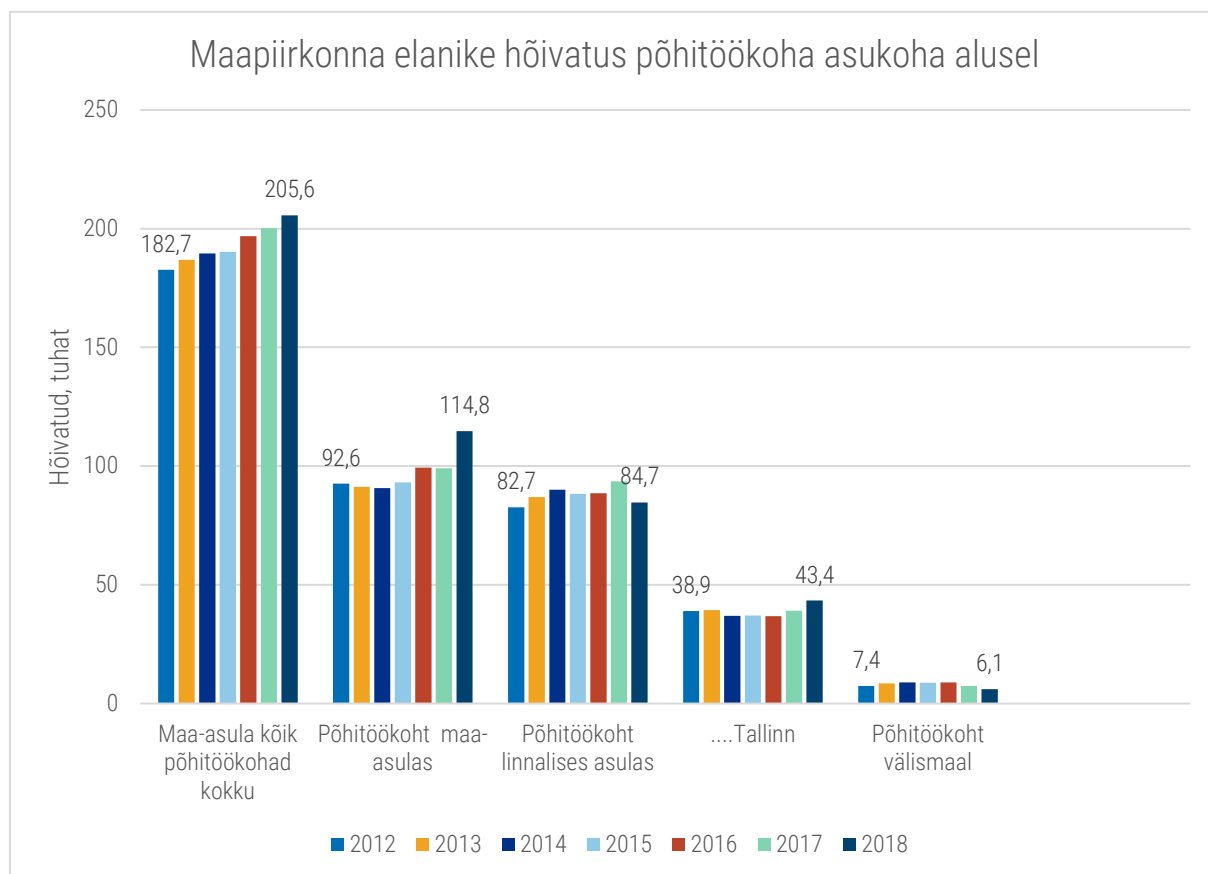
Ettevõtetele tehti 2018. aastal kokku 11 083 ettekirjutust (keskmine ettekirjutuste arv aastas ettevõtte kohta oli 0,7 ning kontrolli kohta 0,9). Ettekirjutuste arv võrreldes 2017. aastaga on vähenenud märkimisväärselt ca 33%. Käitlejatele tehtud ettekirjutused olid peamiselt seotud toidu märgistusega, toidu jälgitavusega ja üldiste hügieeninõuete eiramisega käitlemisel sh puudustega toiduohutuse eeltingimusprogrammide rakendamise ning HACCP süsteemi toimimisega.

Toidu ohutuse eest vastutavad toidukäitlejad, kes peavad lahendama järjest keerukamaid probleeme, mis tulenevad erinevatest riskiteguritest. Positiivsena võib välja tuua, et osa neist on lisaks kehtivate nõuete täitmisele juurutanud täiendavaid vabatahtlikke kvaliteedisüsteeme (nt ISO, BRC). Olemas on ka esindusorganisatsioonid, kuigi nende suutlikkus oma liikmeid kaasata ja kõigi huve esindada on ebaühtlane. Lisaks toidukäitlejatele tuleb tähelepanu pöörata ka tarbijate toiduohutuse alasele teadlikkusele ja oskusele teha teadlikult tervist toetavaid valikuid. Sealjuures on oluline ka üldsuse teavitamine toiduohutuse probleemidest. Tarbijale ei ole läbi viidud suunatud süstemaatilisi toiduohutuse teemalisi teavitusprogramme ja võib eeldada, et teadlikkus on ebaühtlane.

Maaelu

Maapiirkonnas elab ja tegutseb pea kolmandik Eesti elanikkonnast. Kõikidest ettevõtetest tegelevad ligikaudu kolmandik põllumajanduse, jahinduse, metsamajanduse ja kalandusega ning viiendik töötleva tööstusega (sh toiduaine- ja joogitööstus). Kokku pakub maapiirkond tööd 24% koguhõives osalejatest, s.o 162 000 inimesele, kellest 71% on maa- ja 29% linnapiirkonna elanikud.

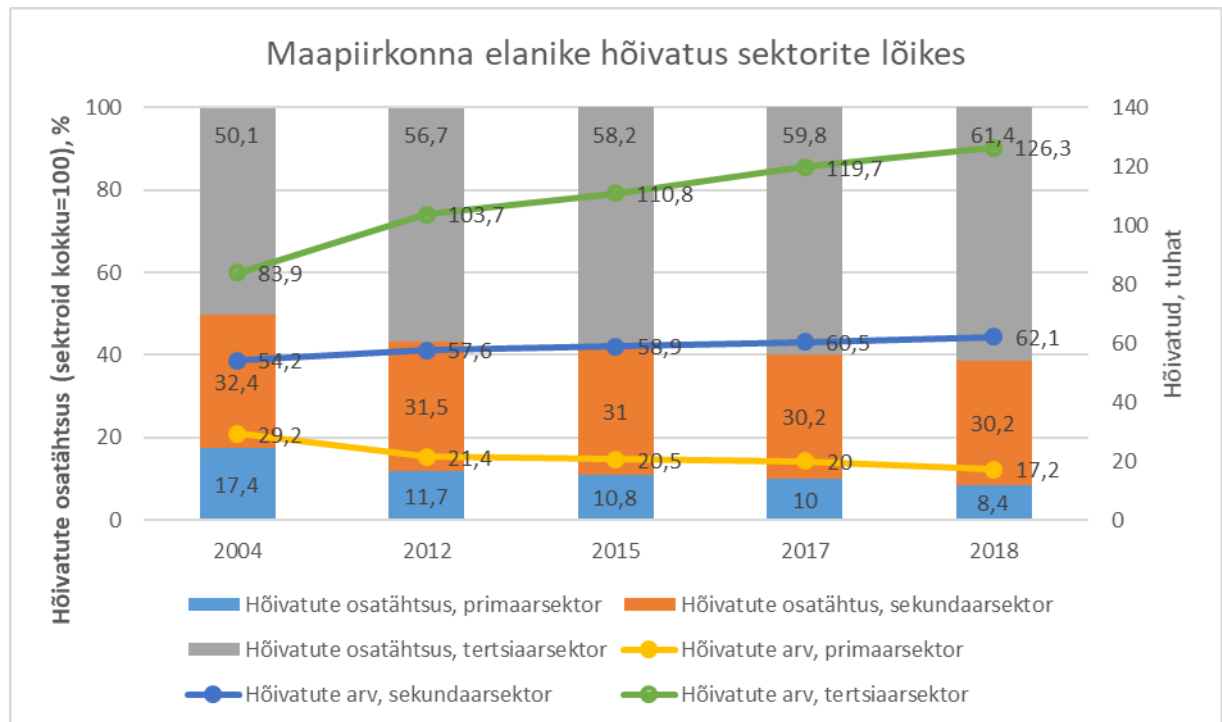
114 800 maapiirkonnas elaval hõivatul asub põhitöökoht maapiirkonnas, 84 700 linnalises asulas ja 6 100 välismaal (joonis 1).

Joonis 1. Maapiirkonnas elavate hõivatute arv ja liigitus põhitöökohta asukoha alusel

Allikas: Statistikaamet, TT234

Tulenevalt primaarsektori hõive jätkuvast vähenemisest (primaarsektori hõivatute osatähtsus maa-asulates oli 2004. aastal 17,4%, 2012. a 11,7%, 2015. a 10,8%, 2017. a 10,0%, 2018. a 8,4%) sõltub maapiirkondade majanduslik areng ja elujõud üha enam maaettevõtluse mitmekesisusest, sh hästi tasustatud töökohtade kättesaadavusest ning tugevatest ja toimivatest kohalikest kogukondadest (Joonis 2). Hõive languse primaarsektoris on tänaseks maa-asulates kompenseerinud tertsiaarsektor, kus hõivatute osatähtsus on 2018. aasta seisuga 61,4%. Lisaks on 20–64-aastaste tööhõive määr maa-asulates suurenenud 76,9%-ni.

Joonis 2. Hõivatute osatähtsus ja hõivatute arv sektorite lõikes maapiirkonnas elanike elukoha alusel

Allikas: Statistikaamet, TT207

Eestis on elanike sissetulekud piirkonniti väga erinevad. Linnalises asustuspiirkonnas on elanike sissetulekud maapiirkonnaga võrreldes oluliselt suuremad. Statistikaameti andmetel on linnalise ja väikelinnalise asustuspiirkonna elanike aasta ekvivalentnetosissetulek 12 251 €, samas maalises asustuspiirkonnas oli sama näitaja 10 336 € ehk 18,5% madalam võrreldes linnaelanikega.

Maapiirkonna tööturul vanuse tõttu välja langevate inimeste arv on suurem kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 20–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

Seetõttu tuleb toetuste rakendamisel ja sihtide seadmisel üha enam tähelepanu pöörata maapiirkonnas uute, hästi tasustatud töökohtade loomisele, ettevõtluse mitmekesisuse tagamisele ning kõrgemat lisandväärtust loovate valdkondade (sh biomajanduse, ringmajanduse, ökoturismi ja innovaatiliste ning ekspordile suunatud toodete ja teenuste) edendamisele.

5 Programmi meetmed ja tegevused

5.1 Meede–põllumajanduskeskkond

Meetme eesmärk on vähendada põllumajandustootmisega seotud väetiste, taimekaitsevahendite ja gaaside emissiooni negatiivset keskkonnamõju ning tagada põllumajandusmaa elurikkuse ja maastike mitmekesisuse säilimine.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Integreeritud taimekaitse (ITK) põhimõtetele vastamine, %	95	95	95	95	95
Püsirohumaade osakaal kogu põllumajandusmaast, %	24,68	24,6	24,6	24,6	24,6

2021. aastal suurendatakse olulises mahus valdkonna alusuuringuid ja riskihindamise meetodeid, et uurida väetiste ja taimekaitsevahendite kasutamist, sh nende kasutamisega seotud keskkonnariskide vähendamist ja uudsete väetiste väljatöötamist, arendada integreeritud taimekaitse ja biotõrje meetodeid, sh uute taimekaitsevahendite väljatöötamist ja teostada rahvusvaheliste kokkulepete täitmiseks vajalikke uuringuid põllumajanduse kliimamõjude ja ammoniaagi vähendamiseks

5.1.1 Tegevus–taimekaitse

Programmi tegevuse eesmärk on tagada taimekaitsevahendite ohutus inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Taimekaitsevahendite kasutamise ja turustamisega seotud rikkumiste osakaal tehtud kontrollides, %	3,6 (2017)	5	6	6	6
Kontrollimata taimekaitsevahendite kasutamise seotud ettekirjutuste osakaal tehtud kontrollides, %	3,9	5	5	5	5
Taimekasvatuse valdkonna töökeskkonnas juhtunud tööõnnetuste ja kutsehaiguste arv	0	0	0	0	0

Taimekaitse programmi tegevuse eesmärgi saavutamisel tuleb silmas pidada, et taimekaitsevahendite kasutamise võimaliku suurenemisega säilib oht pinna- ja põhjavee ning mullakeskkonna saastumise suurenemisele, mille tagajärjel võib elurikkus väheneda. Programmi tegevuse raames on oluline tagada ohutute taimekaitsevahendite kättesaadavus ning reeglite

järgimine taimekaitsevahendite turustamisel ja kasutamisel. Lisaks peab soodustama taimekaitsevahendite säästvat kasutamist läbi integreeritud taimekaitse põhimõtete levitamise.

Eestis kasutatakse taimekaitsevahendeid põllumajandusmaa hektari kohta kordades vähem kui mujal maailmas. Samas avaldatakse taimekaitsevahendite kasutamise kohta statistilisi andmeid iga viie aasta järel (või veelgi harvem), mis on ebapiisav suundumuste kajastamiseks ning taimekaitsepoliitika kujundamiseks. Lisaks on meedias ja sotsiaalmeedias suurenenud üldsuse negatiivne hoiak taimekaitsevahendite kasutamise ja nende vajaduse suhtes.

Põllumajandusameti võimekus reageerida ohtudele, avastada väärtegusid, tagada nende kiire kohtueelne menetlus ja väärtegade tõhus lahendamine ning hinnata toimeaineid on piiratud ja vajab arendamist.

Taimekaitse tegevuse rakendamise tulemusena:

1. suurendatakse üldsuse turvatunnet ning rahulolu asjaomaste asutuste tegevusega tagades adekvaatse ülevaate taimekaitsevahendite kasutamise seotud ohtudest ning arendades asutuste võimekust tagada ligipääs ohututele taimekaitsevahenditele ja kontrollida reeglite järgimist taimekaitsevahendite turustamisel ja kasutamisel;
2. tagatakse hea riigisisene ja rahvusvaheline koostöö taimekaitse valdkonnas;
3. teavitatakse taimekaitsevahendi kasutajaid, sh mittepõllumajanduslikul eesmärgil kasutajaid, et nad oleks taimekaitsevahendite kasutamise seotud ohtudest teadlikud ning oskaksid neid ennetada ja neile reageerida. Lisaks jätkatakse taimekaitsevahendite kasutajatele suunatud koolitussüsteemi arendamisega;
4. analüüsitakse väärtegade põhjuseid ning nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjusust.

Taimekaitsevahendite ohutust inimeste ja loomade tervisele ning keskkonnale tagatakse MeM taimekaitsepoliitika kujundamise ja selle elluviimise korraldamise teenuse kaudu. PMA, PMK ja ETKI osutavad taimekaitsevahendite turule lubamise, taimekaitsevahendite järelevalve, taimekaitsevahendite tehniliste kontrollide ning taimekaitsevahendite analüüsimise teenuseid.

5.1.2 Tegevus–väetised

Programmi tegevuse eesmärk on tagada väetiste ohutus inimese ja looma elule, tervisele, varale ja keskkonnale ning väetise soodne mõju taimedele ja taimekasvatussaadustele.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Väetiste käitlemise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvust, %	97,6 (2017)	95	93	93	93

Väetiste tegevuse rakendamise tulemusena:

- piiratakse ohtlike väetiste ja kemikaaliseaduse kohaselt kantserogeenseks, mutageenseks või reproduktiivtoksiliseks klassifitseeritud kemikaalide jaemüüki;
- analüüsitakse väetiste valdkonda reguleerivate õigusnormide muutusi ja rakendamisel ilmnenud probleeme ning tagatakse vajalike muudatuste tegemine õigusnormides;

- tagatakse õigusnorme tutvustava avaliku kommunikatsiooni toimimine, et nõuete täitmise eest vastutavad isikud oleksid teadlikud oma kohustustest, sh kemikaaliseadusest tulenevatest nõuetest;
- analüüsitakse väärtegade põhjuseid ning nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjusust; analüüside tulemustest lähtuvalt koordineeritakse arendusi, tehakse strateegilisi plaane ning kujundatakse õigusnorme.

Olulisemad teenused väetiste tegevuse elluviimisel on väetiste turustamise poliitika kujundamine (MeM) ning PMK, PMA, PRIA ja ETKI teenustest mulla, kasvusubstraadi, mineraal- ja lubiväetiste, orgaaniliste väetiste ja turba ning sõnniku laboratoorsete analüüside teostamine, väetiste järelevalve teadus ja innovatsioon ning teadmussiire.

5.1.3 Tegevus–täiendav keskkonnahoid

Programmi tegevuse eesmärk on tagada keskkonnasõbralike tavade laiem kasutus põllumajanduses.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Põllumajanduskeskkonna toetustega hõlmatud põllumajandusmaa pindala, ha ³	510 824	500 000	500 000	500 000	500 000
Rikkujate osakaal taotlejatest, kellele nõuetele vastavuse süsteemi / tingimuslikkuse nõuded kohalduvad, % ⁴	0,69	0,69	0,69	0,69	0,69

Põllumajanduse intensiivistumise tagajärjel on kasvamas surve mulla ja vee heale seisukorrale. Kasvuteel on põllumajandussektori kasvuhoonegaaside ja ammoniaagi heide ning taimekaitsevahendite ning lämmastikku ja fosforit sisaldavate mineraalväetiste kasutamine. Sõnnikumajanduses on probleemiks kasvuhoonegaaside ja ammoniaagi heidet vähendavate praktikate vähenemine. Peamistes põllumajanduspiirkondades on elurikkust ja mitmekesisust suurendavaid maastikuelemente liiga vähe ning suured, üksteise kõrval asetsevad maastikuelementideta põllualad vähendavad oluliselt elurikkust ning ümbritsevate loodusalade sidusust. Põllumajanduskeskkonnas toimuvate muutuste tuvastamiseks ning vajalike meetmete kujundamiseks tehakse uuringuid ning hinnatakse keskkonnaseisundit, ent seirevõimekus ei ole sageli piisav teadmuspõhiste otsuste tegemiseks.

Keskkonnahoiu täiendavaks tagamiseks soodustatakse põllumajanduses keskkonnasäästlike majandamisviiside kasutuselevõttu ja jätkuvat kasutamist muu hulgas ka toetuste abiga.

Täiendava keskkonnahoiu tegevusi toetab Euroopa Liidu ja Eesti keskkonnaga seotud õigusloome, toimiv kohustuslike reeglite ja järelevalve süsteem, arenev seire- ja hindamisvõimekus, teadmiste

³ Mõõdik „Põllumajanduskeskkonna toetustega hõlmatud põllumajandusmaa pindala“ võimaldab jälgida keskkonnasõbralike praktikatega hõlmatud pindala. Põllumajanduskeskkonnatoetused on õigusaktide kõrval heaks võimaluseks suunata põllumehi ühiskonna ootustele vastavalt õigusaktides sätestatud nõuetega võrreldes keskkonnasõbralikumalt tegutsema.

⁴ Mõõdik „Rikkujate osakaal taotlejatest, kellele nõuetele vastavuse süsteemi / tingimuslikkuse nõuded kohalduvad“ võimaldab jälgida kõigi ühise põllumajanduspoliitika pindala- ja loomatoetuste taotlejate vastavust nõuetele, mis on kehtestatud põllumajandusvaldkonna seadustega ja põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõuetega. Praegune nõuetele vastavuse süsteem muutub ühise põllumajanduspoliitika 2021-2027 programmiperioodist tingimuslikkuse süsteemiks.

levik ning teiste toetuste rakendamine. Suur roll on digiteenuste arengul, mis muuhulgas aitaks pidada põlluraamatut, anda väetamis- ja taimekaitsealaseid soovitusi ning koostada toitainete bilansse.

Pea kogu põllumajandusmaa on seotud nõuetele vastavuse süsteemiga, mis kehtib Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika pindala- ja loomatoetuste taotlejatele. Süsteemi eesmärk on tagada, et toetusi saaksid täies mahus need taotlejad, kes järgivad keskkonnakaitse, loomade heaolu tagamise, inim-, looma- ja taimetervise kaitse ning põllumajandusmaa heas korras hoidmise nõudeid. Nõuetele vastavuse keerukas süsteem laieneb eelarveperioodiks 2021–2027 uute nõuete ja standarditega veelgi ja see toob kaasa administratiivkulude kasvu. Nõuete rikkumisel vähendatakse kõigi pindala- ja loomatoetuste summat. Soovime, et rikkujate osakaal taotlejatest, kellele nõuetele vastavuse süsteemi nõuded kohalduvad, ei suureneks.

Ühise põllumajanduspoliitika I samba kliimat ja keskkonda säästvate põllumajandustavade toetuse eesmärk on põllumajanduskultuuride mitmekesistamine, püsirohumaade säilitamine ning ökoloogilise kasutuseesmärgiga maa-alade nn ökoalade määratlemine 5% majapidamise toetusõiguslikust põllumaast. NN ökoalade tava hulka kuuluvad nii harimispraktikad kui ka maastikuelemendid, mis on määratletud nõuetele vastavuse raames (põllusaar, metsasiil, hekk, puude rida, kiviaed, maaparanduskraavid). Kesa, lühikese raieringiga madalmetsa ja lämmastikku siduvate põllumajanduskultuuridega alade arvestatakse ökoaladena, millele omakorda kehtivad piirangud nagu nt. taimekaitsevahendite kasutamise keeld või tootmispiirang. Püsirohumaade säilitamise nõuet jälgitakse riigi tasemel ja mõõdetakse jooksva aasta suhtarvuga võrrelduna võrdlussuhtarvuga. Võrdlussuhtarv määrati Eestile 2015. aastal, milleks oli 28,00%. Kuna igal aastal on võimalik võrdlussuhtarvu korrigeerida erinevatel põhjustel, on 2019. aasta korrigeeritud võrdlussuhtarvuks 25,63%.

Ühise põllumajanduspoliitika II samba ehk maaelupoliitika põllumajanduskeskkonna toetused on suunatud mulla- ja veekeskkonna, õhukvaliteedi, elurikkuse ja maastikulise mitmekesisuse hoidmisele ning kliimamuutuse leevendamisele. 2017. aastal hõlmasid maaelupoliitika põllumajanduskeskkonna toetused ligi 50% kasutatavast põllumajandusmaast.

Olulisemat mõju avaldavad toetused on järgmised.

- Keskkonnasõbraliku majandamise toetuse kasutamine avaldab mõju viljavaheldusele, liblikõieliste kultuuride kasvatamisele, mullaproovide võtmisele, väetamisplaani koostamisele, talvisele taimkattele, sertifitseeritud seemne ning glüfosaadi kasutamisele. Eraldi toetusmeetmed on välja töötatud ka aianduskultuuride keskkonnasõbralikuks kasvatamiseks.
- Piirkondlik mullakaitse toetus suunab maa pikaajalise rohumana hoidmise kaudu erodeeritud ja turvasmuldade säästlikku kasutamist ning muldade degradatsiooni vähenemist. Piirkondliku veekaitse toetuse aitab kaasa veekeskkonna seisundi parandamiseks või säilitamiseks, kui maad hoitakse talvise taimkatte või pikaajalise rohumaa all. Mõlemad toetused aitavad kaasa muldades orgaanilise süsiniku talletamisele.
- Liikide ja elupaikade säilimise tagamiseks ning ekstensiivse põllumajanduse soodustamiseks rakendatakse Eestis alates 2001. aastast poolloodusliku koosluse hooldamise toetust. Poollooduslike koosluste kõrval vajavad senisest enam tähelepanu ka muud rohumad, mis on liigirikkad ja kus on säilinud looduslik taimestik.

- Elurikkuse ja maastikulise mitmekesisuse suurendamiseks toetatakse kiviaedade taastamist.
- Natura 2000 alal asuva põllumajandusmaa kohta antava toetusega hüvitatakse looduskaitseadusest tulenevate kitsenduste ning linnudirektiivist ja loodusdirektiivist tulenevate piirangute järgimine põllumajandusmaal.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MEM poolt täiendava keskkonnahoiu poliitika kujundamine ja PMK poolt Eesti maaelu arengukava keskkonnategevuste seire ja hindamine. PRIA ülesanne on korraldada riiklike toetuste ning ühise põllumajanduspoliitika toetuste andmist, nõuetele vastavuse süsteemi on hõlmatud PRIA, VTA, ja PMA.

5.2 Meede–taimetervis, loomade tervis ja heaolu

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eesti on vaba ohtlikest taimekahjustajatest ja eriti ohtlikest loomataudidest ning loomade tervis ja heaolu on paranenud.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Ohtlike taimekahjustajate puhangute arv	4	4	4	4	4
Eriti ohtliku loomataudi esinemine, arv	1 (SAK metssigadel)	1	1	1	1

5.2.1 Tegevus–taimetervis

Programmi tegevuse eesmärk on säilitada riigis hea taimetervislik olukord ning tagada eksporditavate kaupade vastavus taimetervise nõuetele.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste (notifikatsioonid) arv ⁵	40	25	20	20	15
Taimetervise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvus ⁶ , %	99,7	95	95	95	95

Eesti hea taimetervisliku olukorra tagamiseks aidatakse kaasa põllumajandustootmise ja metsamajanduse tasuvusele, säilitatakse looduskeskkonda ning hoitakse ära taimekahjustajate

⁵ Taimetervise nõuetele mittevastavusest tingitud rahvusvaheliste teatiste (notifikatsioonid) arv" võimaldab numbriliselt mõõta eksporditavate kaupade vastavust sihtriigi taimetervise nõuetele.

⁶ Taimetervise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal läbiviidud kontrollide arvus" võimaldab numbriliselt mõõta ettevõtjate teadlikkust taimetervise nõuetest ja nõuete täitmist – mida suurem on taimetervise kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuse osakaal, seda teadlikum ja seadusekuulekam on ettevõtja.

levikust tingitud piiranguid kaubandusele. Selleks kaitstakse põllumajandust ja metsandust ohtlike olulist kahju põhjustavate taimekahjustajate leviku eest.

Teenuste pakkumiseks peab olema kindlustatud õigusruum ja süsteem, mis tagab Põllumajandusameti ja Põllumajandusuuringute Keskuse reageerimisvõimekuse. Taimetervise valdkonna olukorra ja arengusuundade analüüsimisel ning õigusaktide, standardite ja eeskirjade kehtestamisel ja jõustamisel rakendatakse otsekohalduvat Euroopa Liidu taimetervise määrust⁷, millega seoses vaadatakse üle taimekaitseseadus ja selle rakendusaktid.

ELi taimetervise määruse rakendamisel on oluline:

- taimede tervisega seotud riskide hindamine ja haldamine;
- järelvalve tootmise, turustamise ja impordi taimetervise nõuete järgimise üle;
- kontroll sihtriigi taimetervise nõuete järgimise üle (ekspordi kontroll);
- taimekahjustajate seiresüsteemi ja kriisivalmiduse tugevdamine;
- taimekahjustajate laboratoorne määramine;
- ettevalmistumine hädaolukordadeks, sh meetmete rakendamine soovimatu mõju minimeerimiseks ja vastupanuvõime suurendamiseks hädaolukordade tekkimisel;
- tootjate ja kauplejate teadlikkuse tõstmine: tuleb tõsta ettevõtjate teadlikkust ELi taimetervise määruse nõuetest, kuna määruse rakendamine seondub ka ettevõtjatele suurema vastutuse võtmise kohustusega;
- tugevdada laboratoorset/diagnostilist võimekust määrata taimekahjustajaid;
- analüüsida väärtegude põhjuseid ning nende ennetamiseks rakendatavate abinõude mõjusust; analüüsides tulemusena saab koordineerida arendusi, teha strateegilisi plaane ning kujundada õigusnorme.

Hea riigisisese ja rahvusvahelise koostöö taimetervise valdkonnas tagab MeM taimetervise poliitika kujundamise teenuse kaudu. PMK ja PMA osutavad taimetervise ja puidutöötlemisettevõtete järelvalve, taimetervise alase väljaveo ja sisseveo kontrolli, taimekahjustajate riski haldamise ning taimekahjustajate laboratoorse määramise teenuseid.

5.2.2 Tegevus–loomatervis

Programmi tegevuse eesmärk on tagada loomade võimalikult hea tervis.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

⁷ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2031/2016, taimekahjustajate vastaste kaitsemeetmete kohta, rakendub 14.12.2019.a.

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Riigile omistatud (OIE + EL) loomataudivabade staatuste arv⁸	10	10	10	10	10
ELi teavituskohustuslike loomataudijuhtude arv⁹	262	100	50	30	10
Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU)¹⁰	64,0	41,0	40,0	39,5	39

Loomade hea tervis mõjutab ühiskonda läbi inimeste ja keskkonnaga seotud riskide vähendamise ning toetab elujõulist ja kasumlikku põllumajandustootmist. Kõrgete standardite järgimine tagab põllumajandus- ning kalandustoodete vaba liikumise Euroopa Liidu siseturul ja võimaldab ligipääsu välisturgudele. Samuti edendatakse loomatervise poliitikaga häid põllumajandustavasid, mis ennetavad loomahaiguste levikut ning on vastavuses loomakaitse ja säästva arengu põhimõtetega.

Eriti ohtlike loomataudide, inimesele ohtlike loomataudide ja Eestis pikema aja jooksul või seni üldse mitte esinenud loomataudide varajase tuvastamise tagamiseks on tehtud kohustuslikuks VTA teavitamine nende diagnoosimisest. Loomahaiguste laboratoorse diagnoosimise teenust pakub VTL. Euroopa Liidu teavituskohustuslike loomataudide puhangud registreeritakse loomataudide teavitussüsteemi (ADNS) kaudu. 2019. aastal esines Eestis 80 sigade Aafrika katku juhtu metssigadel. Viimati tuvastati sigade Aafrika katku juhtum kodusigadel 2017. aasta septembris. Riik rakendab loomataudi tõrjeprogramme 13 loomataudi ennetamiseks ja tõrjeks. 2019. aastal seirati riiklikult 32 loomataudi.

Eesti on Rahvusvahelise Loomaterviseameti (OIE) loomataudistaatuse reeglite kohaselt vaba viiest loomataudist (veiste spongiformne entsefalopaatia ehk BSE, suu- ja sõrataud, veiste katk, väikemäletsejaliste katk, hobuste Aafrika katk) ja Euroopa Liidu reeglitele vastavalt vaba viiest loomataudist (veiste leukoos, veiste tuberkuloos¹¹, veiste brutselloos, lammaste ja kitsede brutselloos¹² ning lõhilaste infektsioosne aneemia¹³). Eesti deklareeris end 2019. aastal vabaks sigade aafrika katkust kodusigadel. Kokku oleme end 2019. a seisuga vabaks deklareerinud neljast loomataudist (marutaud, sigade klassikaline katk, sigade vesikulaarhaigus ja sigade aafrika katk kodusigadel).

Loomataudide ennetamise ja efektiivse tõrje korraldamiseks on kehtestatud asjakohased nõuded ning peetakse jooksvat arvestust taudidele vastuvõtlike loomade, nende pidamiskohtade ning liikumiste kohta. Põllumajandusloomade registri andmetel oli 2020. aasta alguses Eestis 254005

⁸ Mõõdik „Riigile omistatud (OIE + EL) loomataudivaba staatuste arv“ võimaldab numbriliselt mõõta rahvusvahelises ja ELi siseturu kaubanduses aktsepteeritavaid taudivabu staatusi. Eesmärk on hoida saavutatut ning pikemaajalises vaates suurendada arvu uute programmide rakendamise tulemusel. Taudivabu staatus lihtsustab uute turgude avamist läbi positiivse kuvandi ning vähendab administratiivset koormust loomade ja loomsete saaduste nõuetekohasuse tõendamisel.

⁹ Mõõdik „ELi teavituskohustuslike loomataudijuhtude arv“ võimaldab numbriliselt mõõta ja võrrelda olukorda teiste liikmesriikidega. Peamiselt mõjutab hetkel numbrit sigade Aafrika katku juhtude arv metssigadel.

¹⁰ Mõõdik „Antibiootikumide kasutamise tase (mg/PCU)“ võimaldab numbriliselt mõõta ja võrrelda olukorda teiste liikmesriikidega. Tulemuste paranemine on seotud veterinaaravimite vastutustundliku kasutamise järelevalve tõhustamise ja üldise teadlikkuse tõusuga. Täiendavat muutust saab prognoosida pikemas perspektiivis seoses uute reeglite rakendamisega 2022. aasta jaanuarist.

¹¹ Komisjoni otsus 2009/342/EÜ

¹² Komisjoni otsus 2010/695/

¹³ Komisjoni otsus 2009/177/EÜ

veist, 69925 lammast ja 4643 kitse. 2019. aasta 1. mai seisuga oli sigade arv 291 619 ning mesilate arv 4034. VTA kasutab loomatervise järelevalveandmete haldamiseks järelevalveinfosüsteemi (JVIS).

Hukkunud loomad kuuluvad nõuetekohasele kõrvaldamisele. Transmissiivsete spongiformsete entsefalopaatiate (TSE) ohu tõttu kõrgema riskiga I kategooria loomsete kõrvalsaaduste (hukkunud veis, lammas, kits) 2019. a jooksul käideldud kogus oli 4652 tonni. Riik toetab I kategooria kõrvaldamist lubatud riigiabi piires. II ja III kategooria loomsete kõrvalsaaduste (hukkunud sead, hobused), mis olid kokku puutunud I kategooriaga, kogus aastas oli orienteeruvalt 5027 tonni.

Teadlikuks ja vastutustundlikuks loomapidamiseks vajalike teadmiste omandamist toetab riik pikaajaliste teadmussiirde programmide kaudu. Läbi loomapidajate koolitamise ja tarbijate teavitamise motiveeritakse neid tegema otsuseid, mis panustaks nii loomade tervise kui ka heaolu tõusu, parandaks tootja konkurentsivõimet ning suunaks tarbijate ostuotsuseid.

Eriti ohtliku loomataudi esinemise tõttu metssigadel rakendatakse meie seakasvatusektorile rahvusvahelisi kaubanduspiiranguid. Pikemaajaliseks eesmärgiks on sigade Aafrika katku vaba staatuse ametlik taastamine ja turgude avamine.

Loomataudide seire maht ei anna piisavat ülevaadet ekspordiks oluliste või peamiselt majanduslikult oluliste karjapõhiste loomataudide levikust riigis ning ei võimalda algatada uusi tõrjeprogramme taudivabade staatuste taotlemiseks. Loomakasvatajate katusorganisatsioonid on tõstatanud vajaduse tõrjeprogrammide koostamiseks teatud kalade (IHN/VHS¹⁴), mesilaste (AHM¹⁵) ja veiste haiguste (IBR¹⁶/IVD¹⁷) ennetamiseks ja tõrjeks. Programmid töötatakse välja riigi või loomapidajate initsiatiivil.

Põllumajandusloomade karjatervist mõjutavad lisaks taudidele erinevad pidamiskeskonnast, hügieenitingimustest ja söötmisest tingitud haiguslikud seisundid. Puudulik karjatervis põhjustab loomapidajale lisaks saamata jäänud tulule ka otseseid ravikulusid. Eesti kasutati 2017. aastal loomade raviks 7,2 tonni antibiootikume. Antimikroobsete ravimite vastutustundetu kasutamine suurendab mikroobide resistentsuse (AMR) kujunemist.

Loomatervise järelevalve teenust pakub VTA. Järelevalve kehtivate nõuete üle ei taga hetkel ühtlast nõuetest kinnipidamist. Järelevalve tõhustamist kriitilistes punktides piirab inimeste ja kompetentside puudus, mis ei võimalda kõikide riskide järjepidevat ja süsteemset hindamist ega juhtimist. Veterinaararsti haridusega järelevalveametnike palgad ei ole turul endiselt konkurentsivõimelised. Ekspordivõimekuse suurendamist ning kriisivalmiduse paranemist uute turgude avamise kaudu piirab samuti ressursi vähesus. Seoses ELi uute otsekohalduvate määruste¹⁸ jõustumisega vaadatakse üle ja viiakse vastavusse riiklikud õigusaktid.

Riiklikud registrid ja infosüsteemid ning laborid vajavad arendamist vastavalt ajas muutuvatele vajadustele, nõuetele ja tehnilisele arengule. Teavituskohustuslike majandustegevuste arv laieneb tulenevalt uuest ELi õigusest. Olemasolevate andmete tegelikkusele vastavus andmekogudes vajab pidevat kontrolli ja korrigeerimist. Praegu ei koguta riiklikult andmeid veterinaarravimite

¹⁴ viiruslik hemorraagiline septitseemia

¹⁵ ameerika haudmemädanik

¹⁶ veiste infektsioosne rinotraheiid

¹⁷ veiste viirusdiarröa

¹⁸ Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2016/429 loomataudide kohta (rakendub 21.04.2020);

Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) 2019/6, mis käsitleb veterinaarravimeid (rakendub 28.01.2022)

kasutamise kohta põllumajandusloomade ravis, mis on aga oluliseks aluseks mikroobide resistentsuse väljakujunemise vähendamiseks vajalikele tegevustele. Olemasolevad tehnilised lahendused ei toeta erinevates riiklikes ja eraandmekogudes olevate andmete kasutamist ja analüüsimist (nt terviseandmed).

Tulenevalt loomade koguarvu muutumise dünaamikast võib ette näha I ja II kategooria loomsete kõrvalsaaduste mahu suurenemist. Loomsete kõrvalsaaduste kõrvaldamise ja kahjutustamise toetamise suhtarvu vähenemine kahandab loomapidajate motivatsiooni teha õigeid valikuid nende nõuetekohaseks käitlemiseks. Kuna II kategooria kõrvalsaaduste käitlemist ei toetata ja seakasvatusektoris on väiksemaid ettevõtteid rohkem, siis on oht, et kõrgema tonnihinna tõttu võivad loomapidajad otsida hukkunud loomade kõrvaldamiseks ebaseaduslikke lahendusi.

Puudub mõõdikute süsteem loomade tervise ja heaolu eesmärkide täitmise hindamiseks. Sobivaks lahenduseks on koostöös teadlastega töötada välja loomade tervise ja heaolu baromeeter, mille kaudu saaks hinnata olukorra muutusi erinevate mõjukomponentide kaudu (näiteks loomade karjaspüsivuse aeg, vasikate surevus, somaatiliste rakkude arv piimas, nõuetekohasuse kontrolli tulemused jne).

Olemasolev nõuandesüsteem ei kata loomakasvatuse kõiki aspekte. Puudu on karjatervise, mesinduse ja vesiviljeluse valdkonna terviseeksperte. Loomakasvatajate teadlikkus loomatervise riskidest ja kehtivatest nõuetest vajab pidevalt tõstmist.

Olulised riskid, mis mõjutavad loomataudide jõudmist Eestisse, on seotud kliimamuutuste, lindude ja loomade rände ning globaliseeruva kaubandusega. Karjatervise tasandil mõjutavad kriisid põllumajanduses loomapidajate suutlikkust panustada loomatervise taseme tõusu.

Olulisemad teenused loomade tervise tegevuse elluviimisel on MeM loomatervise poliitika kujundamine ning VTA loomatervise järelevalve ja VTL loomahaiguste laboratoorne diagnoosimine.

5.2.3 Tegevus–söödaohutus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada Eestis toodetud ja turustatava sööda ohutus.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Nõuetele vastavate söödapartiide osakaal kontrollitud söödapartiide arvus, % ¹⁹	97	97	97	97	97
Nõuetele vastavate söödakäitlejate osakaal kontrollitud söödakäitlejate arvus, % ²⁰	94	94	94	94	94

¹⁹ Mõõdik „Nõuetele vastavate söödapartiide osakaal kontrollitud söödapartiide arvus“ võimaldab numbriliselt mõõta söödale kehtestatud nõuetest kinnipidamist – mida suurem on kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuse osakaal, seda ohutum on sööt.

²⁰ Mõõdik „Nõuetele vastavate söödakäitlejate osakaal kontrollitud söödakäitlejate arvus“ võimaldab numbriliselt mõõta ettevõtjate teadlikkust sööda käitlemise nõuetest ja nende täitmist – mida suurem on kontrollidel tuvastatud nõuetele vastavuse osakaal, seda teadlikum ja seadusekuulekam on ettevõtja.

Söödaohutus on otseselt seotud loomade tervise ja heaolu tagamisega ning selle kõrge tase toetab kasumlikku põllumajandustootmist ning kaitseb inimest ja ühiskonda läbi inimtervise ning keskkonnaga seotud riskide vähendamise.

Eestis ei ole esinenud suuri söödaohutuse probleeme. Selle olukorra säilitamiseks on jätkuvalt vajalik kõigi poolte tõhus koostöö ja pidev panustamine söödaohutuse tagamisse. 2020. aasta veebruari seisuga oli riigi toidu ja sööda käitlejate registri andmetel Eestis 3414 söödakäitlejat, neist 24 tegevusloaga. Võrreldes 2018. aastaga on söödakäitlejate arv kasvanud 1%. Söödakäitlejal peab olema tegevusluba, kui sööda tootmiseks kasutatakse kõrgema riskiga söödalisandeid või ta tegeleb ravimsööda tootmisega. Muu sööda tootmise puhul tuleb enne tootmise alustamist esitada majandustegevusteade VTAl. Söödaohutuse tagamiseks on kehtestatud nõuded söödaseaduses ja ELi otsekohalduvates õigusaktides (söödahügieen, soovimatute ainete sisaldus söödas, keelatud ained söödas). Sööda laboratoorsete analüüside teenust pakuvad VTL ja PMK.

Eesti loomakasvatust toetab hea kohalik söödabaas. Suurema osa Eestis toodetavast söödast kasutavad ära Eesti loomapidajad. Vahepealsele langusele vaatamata on loomakasvatus taas tõusvas trendis, millega kaasneb ka söödasektori mahu kasv. Lisaks tööstuslikult toodetavale söödale toodetakse arvestatav osa loomade söötmiseks kasutatavast söödast põllumajandusettevõttes kohapeal, sh kasvatatakse teravilja ja heina, valmistatakse silo või segasööta.

Kolmandatest riikidest pärit sööda otsene import Eestisse on hakanud 2018. aastast alates uuesti kasvama. Teiste ELi liikmesriikide kaudu importsööda Eestisse toomise koguste kohta arvestust ei peeta. Eestisse imporditakse peamiselt proteiinirikkeid söödamaterjale (nt mais, rapsikook, sojasrott) ja söödalisandeid, millest toodetakse loomaliigile vajalik segasööt.

Tähelepanu vajab söödakäitlejate süsteemne teavitamine kehtivatest ja uutest nõuetest ning käitlejate ja loomapidajate teadlikkuse tõstmine söödaohutusest. Loomapidajate teadmised karjatervisest ja oskused tõhusa enesekontrollisüsteemi rakendamise kaudu söödaga seotud riske maandada vajavad parandamist. Olemasolev nõuandesüsteem kõiki aspekte ei kata.

Mäletsejaliste põhisööda kvaliteet on eelkõige keeruliste ilmastikutingimuste tõttu kõikum ning olemasolevate tehnoloogiliste võimaluste ära kasutamine ebaühtlane.

Segasööt toodetakse nii söödatööstuses kui ka põllumajandusettevõttes kohapeal. Kui tööstuslikult toodetud sööt on enamasti kuumutatud, st hävitatud on paljud bakteriaalsed haigusetkitajad, siis põllumajandusettevõttes kohapeal segatakse sööda koostisosad kokku vahetult enne söötmist ning mikrobioloogiline saastumine on üks riskidest. Olenemata sellest, kus sööt toodetakse, tuleb jälgida, et ei toimuks sööda ohtlikku ristsaastumist (nt koktsidiostaatikumid, loomsed proteiinid, geneetiliselt muundatud organismid). Ettevõttes kohapeal toodetud või segatud ja imporditavate söötade iseloomust (srott) tulenevalt on riskikohtadeks nii mikrobioloogiline saaste (nt *Salmonella spp*) kui ka soovimatute ainete lubatust suurem sisaldus.

VTA järelevalve kehtivate nõuete üle ei taga hetkel ühtlast nõuetest kinnipidamist. Järelevalve tõhustamist kriitilistes punktides piirab inimeste ja ressursside puudus, mis ei võimalda kõikide riskide järjepidevat ja süsteemset hindamist ega juhtimist. Söödaohutuse tagamiseks tuleb kontrollida kogu söödaahelat ning suurendada söödast võetavate kontrollproovide ning tellitavate analüüside mahtu, arvestades olemasolevaid ja uusi riske (Euroopa Komisjoni soovitus²¹). Vajalik

²¹ 2016/1110/EL; 2012/154/EL; 2013/1319/EL

on luua täiendav kompetents olemasolevate ja uute riskide (söödapettused, kolmandatest riikidest pärit sööt, e-kaubandus) ohjamiseks. Laboratooriumide aparatuur on keskmiselt üle 11 aasta vana.

Suuremat tähelepanu ja ressursi vajab teaduse arendamine söödaohutuse valdkonnas, suurendades teadlaste arvu ja teadustööde, sh rakenduslike teadustööde mahtu.

Häid tulemusi on andnud ka PMK iga-aastane siloseire. Samas tuleks arvestada, et söödaohutust võib mõjutada kliimamuutus, uued tehnoloogiad ja uued söödamerjalid ning e-kaubandus.

Järelevalve puhul on suurimaks riskiks pädevate asutuste konkurentsivõime tööjõuturul. Samuti on olulised kaasaegsete IT-lahenduste olemasolu ja rakendatavuse kiirus, tasakaal järelevalve mahu ja ressursi vahel, probleemide lahendamise suutlikkus.

Nõuetele vastavate söödapartiide ja söödakäitlejate osakaal järelevalve valimis võib ajutiselt väheneda tõhusama ja paremini sihitud järelevalve tulemusel.

Olulisemad teenused söödaohutuse tegevuse elluviimisel on MeM söödaohutuse poliitika kujundamine ning VTA sööda käitlemise järelevalve ja PMK taimekaitsevahendite, mükotoksiinide laboratoorsete analüüside, teravilja ja sööda laboratoorsete analüüside teostamine ning söödavaldkonna referentvolituste täitmine .

5.2.4 Tegevus–loomade heaolu

Programmi tegevuse eesmärk on parandada loomade heaolu taset.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Tuvastatud loomaheaolu rikkumiste arv (vihjepõhine ja plaaniline kontroll)²²	124	150	150	150	150
Loomkatsetes kasutatud loomade arv²³	3 146 (2017) 3000 (2018)	2 900	2 800	2 700	2600
Rasketes loomkatsetes kasutatud loomade arv	275 (2017) 175 (2018)	260	250	240	230

²² Mõõdik „Tuvastatud loomaheaolu rikkumiste arv (vihjepõhine ja plaaniline kontroll)“ võimaldab numbriliselt mõõta nõuetest kinnipidamist – mida väiksem on plaanilistel või vihjepõhistel kontrollidel tuvastatud rikkumiste arv, seda kõrgem on heaolu tase. Tuvastatud loomaheaolu nõuete rikkumiste arv võib siiski ajaperioodis ka suureneha tõhusama ja paremini sihitud järelevalve tulemusel.

²³ Mõõdikud „Loomkatsetes kasutatud loomade arv“ ja „Rasketes loomkatsetes kasutatud loomade arv“, võimaldavad läbi loomkatsetes kasutatud loomade arvu hinnata loomkatsete asendamise, vähendamise ja täiustamise eesmärki. Loomkatsete tegemisel sõltub loomkatseteprojektide arv grantidest, mida on võimalik taotleda. Loomkatsetes kasutatud loomade sihttasemete saavutamine võib aastate kaupa eeltoodust tulenevalt kõikuda.

Loomade heaolu kõrge tase on eelduseks eetilisele, ühiskonna ootustele vastavale loomapidamis- ja toidutootmiskultuurile ning tõstab põllumajandustootjate konkurentsivõimet loomade heaolu väärtustavatel turgudel.

Loomakaitse seadusega reguleeritakse loomade kaitset inimese sellise tegevuse või tegevusetuse eest, mis ohustab või võib ohustada loomade tervist või heaolu. Loomade pidamisel, veol ja toiduks tapmisel või muul lubatud hukkamisel tuleb järgida õigusaktides kehtestatud loomaliigile kohaseid heaolunõudeid. Loomkatsetel esitatavate nõuete eesmärk on loomkatsete asendamine, vähendamine ja täiustamine.

Lemmikloomade pidamine on tõusev trend. Eesti kenneletes ja kassitõugude aretusühingutes kasvatatud loomad turustatakse suures osas teistesse Euroopa Liidu liikmesriikidesse. Eestisse tuuakse lemmikloomi kolmandatest riikidest (peaaesjalikult Venemaalt, aga ka mujalt) ning teistest Euroopa Liidu liikmesriikidest. Lemmikloomade üle arvestuse pidamise kohustus on kohaliku omavalitsuse üksustel (KOV), kellede kiibipõhistes elektroonsetes registrites on registreeritud 2020. aasta alguse seisuga 127 846 koera ja 65 971 kassi.

Lisaks plaanilistele loomapidamise nõuetekohasuse tagamiseks tehtavatele kontrollidele on loomade heaolu nõuete tagamisel oluline vihjepõhine reageerimine (keskmiselt 300 juhtu aastas). VTA on teatud juhtudel õigus loom omanikult ära võtta, kui looma jätmine omaniku juurde ohustab looma tervist või elu. Loom antakse üle KOVile, kes rakendab looma ülalpidamiseks asendustäitmist asendustäitmise ja sunniraha seaduses sätestatud korras.

Maaeluministerium osutab loomkatse loa väljastamise teenust läbi loomkatseprojekti loakomisjoni. Komisjon on 2013–2018 andnud 124 luba ja lisaks teinud keelduvaid otsuseid. Komisjoni tööga seotud kulu on 8 000 eurot aastas ning see on ette nähtud selleks, et tasuda komisjoni mitteriigiametnikest liikmetele (spetsialistidele) nendega sõlmitud käsunduslepingus kirjeldatud ülesannete täitmise eest. Maaeluministeriumi juures töötab ka järelevalveasutusele ja loomkatseprojekti loakomisjonile nõu andev katseloomade kaitse komitee. Selles osalemise on vabatahtlik ja tasu komitee töös osalemise eest ei maksta.

Kõrgemate standardite kasutamist loomapidamisel toetatakse läbi maaelu arengukava loomaheaolu meetme. Loomapidajate teavitamine ja koolitus käib läbi loomakasvatuse pikaajalise teadmussiirde programmi.

VTA järelevalve kehtivate nõuete üle ei taga hetkel ühtlast nõuetest kinnipidamist. Järelevalve tõhustamist kriitilistes punktides piirab inimeste ja kompetentside puudus, mis ei võimalda kõikide riskide järjepidevat ja süsteemset hindamist ega juhtimist. Tõhustamist vajab näiteks järelevalve põllumajandusloomade kodus omaks tarbeks tapmise ja loomkatsete läbiviimise üle. Rahvusvaheliste loomakaitseorganisatsioonide kaudu on tõstatatud küsimus, kuidas tagada kehtivate loomaheaolu nõuete järgimine loomade pikaajalisel veol. Eesti ekspordib aastas umbes 2000 veist Türgi, mille käigus on maismaatranspordiks kuluva aja ja kliimatiliste tingimuste tõttu suur tõenäosus, et teekonnal rikutakse veonõudeid.

Tõusvas trendis on lemmikloomade (ka eksootiliste loomade) piiriülene kaubandus, sh illegaalne kaubandus, mis lisaks loomade heaolu probleemidele seab ohtu ka Eesti marutaudivaba staatuse. Lemmikloomadega kauplejatel pole kohustust majandustegevusteatist esitada, samuti puudub üleriigiline kohustus lemmikloomi kiibistada. Kohaliku omavalitsuse andmebaasis registreeritakse loomi ka muude tunnuste (tätoveering, kaelarihma number jms) alusel. Jätkuv trend on

mitmesuguste eksootiliste loomaliikide pidamine lemmikloomadena. Riskihinnangu alusel on tegemist tähelepanu vääri valdkonnaga eelkõige zoonooside leviku, illegaalse kaubanduse ja dokumentide võltsimise tõttu ning seetõttu, et loomadega kauplejatel kui loomapidajatel napib teadmisi vajalikest pidamistingimustest.

Loomapidajalt seadusega sätestatud nõuete korduva olulise rikkumise tõttu ära võetud loomade üleandmisel KOVile on praktikas ilmnunud probleemid nende loomade nõuetekohase pidamise ja selle korraldamise rahastamisega²⁴.

Loomkatseprojekti lubade andmine tuleks sarnaselt teiste loakohustuste ja nende üle tehtava järelevalvega viia Maaeluministeeriumi teenusest VTA teenuseks, et tagada lubade andmine töökorralduslike takistusteta ja parimal viisil.

Pidevalt suureneb avalikkuse hindav huvi loomakasvatuse eetilise küsimustes. Olulist rolli ühiskonna ootuste peegeldamisel avalikkusele kannavad loomade eestkosteorganisatsioonid, kes on enda peale võtnud valvekoera ülesanded ja suure osa lemmikloomade heaolu puudutavate üksiküsimuste lahendamise. Heaolu tase põllumajanduslikus loomakasvatuses on tõusnud tänu laiemale teadlikkusele, tootmistehnoloogiate arengule ning tootmise nõuetekohasuse järelevalvele. Riskideks on jätkuvalt tootmise intensiivistumine, kontsentreerumine ja globaliseerumisest tulenev surve omahinnale. Jätkuvalt esineb teadmatust ja loomaheaolunõuete eiramist.

Olulisemad teenused loomade heaolu tegevuse elluviimisel on MeM loomade heaolu poliitika kujundamine, VTA loomade heaolu järelevalve ning PRIA loomade heaolu toetus.

5.3 Meede–toiduohutus

Meetme eesmärk on tagada olukord, kus Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu ning tarbijad on toiduohutusest teadlikud.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdiku nimi	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Toiduohutuse baromeeter	96,5	≥100	≥100	≥100	≥100
Tarbija teadlikkuse baromeeter	69,4% ²⁵	-	-	72,4%	-

5.3.1 Tegevus–toiduohutus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada olukord, kus Eestis toodetud ja tarbitav toit on ohutu ning tarbija teadlikkus toiduohutusest on kõrge ja tehtud valikud on tervist toetavad.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

²⁴ Näiteks 1000-pealise piimakarja pidamiskulud päevas ulatuvad 3500–4000 euron.

²⁵ 2019.a mõõdetud algtase

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Toiduohutuse baromeeter ²⁶	96,5	≥100	≥100	≥100	≥100
Tarbija teadlikkuse baromeeter ²⁷	69,4% ²⁸	-	-	72,4%	-

Toiduohutus mõjutab ühiskonda eelkõige läbi inimeste tervise tagamise. Inimeste hea tervisliku seisundi tagamiseks on ühtviisi tähtis nii ohutu toit kui ka võimalus teha tervist toetavaid toiduvalikuid. Lisaks mõjutab toiduohutus otseselt nii kaupade vaba liikumist Euroopa Liidu turul kui ka kauplemist kolmandate riikidega.

Toiduohutuse taseme tõstmiseks Eestis ning uute riskidega (nt uued tehnoloogiad, keskkonnariskid) toimetulekuks on vajalik kõigi poolte pidev panustamine toiduohutuse tagamisse. Olulisematest riskidest, mis mõjutavad toiduohutust ning seeläbi ka toidukäitlejate konkurentsivõimet nii siseturul kui ka ekspordil, võib välja tuua nt kliimamuutused, globaliseeruva kaubanduse, toidutootmise tehnoloogiad, e-kaubanduse arengu ja uued toiduohutuse riskid.

Toiduohutuse tagamisega seotud nõuded on enamasti reguleeritud Euroopa Liidu üleselt, hõlmates selliseid meetmeid nagu käitleja vastutus ja enesekontrolli kohustus, jälgitavuse nõue, keemiliste ja bioloogiliste riskide ohjamiseks kehtestatud nõuded. Samuti on oluline osa toiduohutuse nõuetest seotud toidualase teabe esitamisega. Kuigi toidualaste õigusnormide üldiseks aluseks on teaduspõhine riskianalüüs, siis praegu on valdkonnas tegutsevate teadlaste osakaal ja sellest tulenevalt teadusuuringute arv Eestis liiga väike²⁹. Samuti on Eesti teadlastel riskihindamise vallas liiga vähe kogemusi rahvusvahelise teaduskoostööga. Riskiks võib pidada ka teadlaste huvipuudust toiduohutuse valdkonna vastu. Toiduohutuse valdkonna teadlaste järelkasvu tagamiseks tuleb tegeleda teadlaste järelkasvu ja rahvusvahelise koostöö arendamisega.

Toidukäitlejate arvu kasv on olnud kiire. Eestis oli 2020. a jaanuari seisuga 16 076 toidukäitlejat, see on kasvanud aastaga ca 5%. Toidutekkeliste nakkushaiguste esinemise tase on püsinud stabiilsena. Ettevõtetele tehti 2018. aastal kokku 11 083 ettekirjutust. Käitlejatele tehtud ettekirjutused olid peamiselt seotud toidu märgistusega, toidu jälgitavusega ja üldiste hügieeninõuete eiramisega käitlemisel. Ettekirjutuste suur arv viitab toidukäitlejate ebaühtlasele teadlikkusele.

Tarbija teadlikkust toiduohutusest hinnati suvel 2019³⁰. Toidu märgistuste lugejate osakaal ja usaldus pakendil esitatud teabe osas on võrreldes 2014. aastaga kasvanud. Võrreldes eestikeelse elanikkonnaga on muukeelne elanikkond oluliselt vähem teadlik „parim enne“ mõiste tähendusest. Kätepesu harjumus on 64% vastanutest hästi sisse juurdunud. Naiste seas on rohkem neid, kes vastasid, et pesevad alati käsi enne toidu valmistamist (70%) võrreldes meestega (56%). Eestlased pesevad käsi kehvemini kui muust rahvusest vastanud. Säilimisaega kontrollivad pea pooled vastajad alati ning pisut vähem ütleb, et see kas säilimisaega kontrollitakse oleneb suuresti toidust endast.

²⁶ Toiduohutuse baromeetri algtase on alati 100. Mõõdetavat perioodi iseloomustab taseme langus alla või tõus üle 100. Eelneva perioodi lõpptulemus muutub järgmisel perioodi algtasemeks väljendatuna uues algtasemes 100.

²⁷ Tarbija teadlikkuse baromeeter hõlmab 8 alanäitajat, mida mõõdetakse sotsioloogilise küsitlusega. Baromeeter näitab positiivseks loetavate vastuste %. Mõõtmine toimub iga 4. aasta tagant

²⁸ 2019.a mõõdetud algtase

²⁹ MEM RUP-i raames tehti 2019. aastal kaks uuringut kogusummas 55 000 eurot (kaheaastased projektid, lõppesid 2019).

³⁰ Toidu märgistamise ja toiduhügieeni uuring, RAIT Faktum & Ariko, 2019

Keemilistest riskidest teadsid tarbijad kõige rohkem lisaainetest. Looduslikult toidus esinevate, toidu töötlemisel tekkivate, pakenditest ja toidunõudest erituvate keemiliste ühendite ja toidu tootmise protsessides kasutatavate keemiliste ühendite jääkide osas oli mitteteadlikke inimesi umbes 70%.

Tarbija teadlikkust ja oskust teha tervist toetavaid valikuid mõjutavad järjest rohkem alternatiivsed infoallikad (nt sotsiaalmeedia), kus avaldatav teave ei tugine teaduslikele andmetele. Riigi infokanalid ei pääse mõjule.

Jätkata tuleb toidukäitlejate süsteemse teavitamisega toiduohutuse teemadest ning tarbijate ja sidusrühmade (nt arstid, õed, toitumisharjutajad jne) teadlikkuse tõstmist toiduohutuse osas.. Tarbija tervist toetavate valikute tegemiseks arendatakse koostöös sektoriga tema käitumist suunavaid toidumärgisüsteeme. Tarbija teadlikkuse tõstmiseks on vaja süstemaatilist toiduohutuse teemalist teavitusprogrammi ning tarbija käitumist suunavate märgiste asjus sektoriüleseid kokkuleppeid. Kuna toidukäitlejate nõuandesüsteem ei kata praegusi vajadusi, siis tuleb seda arendada.

Toiduohutuse tagamiseks on vajalik tõhus järelevalvesüsteem koos piisava ressursiga selle tagamiseks. Valdkonna olukorda iseloomustab praegu siiski võimalustest lähtuvalt korraldatud järelevalvesüsteem ja seda toetav laborite võrgustik. Valdkonnas on saavutatud mõningane järjepidevus toiduohutuse seireprogrammide puhul, mida korraldatakse zoonooside, üksikute saasteainegruppide (sh jääkained ja taimekaitsevahendite jäägid) ning väga vähesel määral ka lisaainete seiramiseks. Toiduohutuse keemiliste riskide osale on siiski tähelepanu pööratud liiga vähe; osa näitajaid ei seirata üldse³¹ või seiratakse väga väikeses mahus. Samuti ei ole olnud suutlikkust viia läbi seiret valdkondades, kus piirnorme pole kehtestatud, kuid teaduslike andmete põhjal võib eeldada ohtu inimese tervisele. Seetõttu ei paku seireprogrammid alati vajalikku alust riigisisestele otsustele ja õigusaktidele ega võimalda seista Eesti tarbijate ja käitlejate huvide eest Euroopa Liidu õigusloomeprotsessis. Läbiviidavad seired ei kata uute turgude avamisega seotud vajadusi. Puuduvad piisavad ressursid tegeleda järelevalvega lisandunud valdkondades nagu e-kaubandus, toidulisandid, toidupettused jne.

Järelevalveasutuste haldussuutlikkust tuleb muuta ühiskonna ootustele paremini vastavaks infosüsteemide ajakohastamisega, järelevalveprotsesside tõhustamisega ja läbipaistvuse suurendamisega. Keemilisest riskidest tulenevate ohtude maandamiseks tuleb oluliselt suurendada seirete mahtu. VTAs tuleb luua täiendav kompetents, et nad suudaks paremini analüüsida järelevalveks kasutatavaid andmeid ning ohjata toiduohutuse uusi riske. Toidutekkeliste nakkushaiguste puhangute põhjuste väljaselgitamiseks tuleb parandada koostööd Terviseametiga.

Järelevalve puhul on oluline risk pädevate asutuste konkurentsivõime tugevdamisel. Samuti on selleks kaasaegsete IT-lahenduste puudumine ja rakendatavuse kiirus, tasakaal riskide maandamiseks vajaliku järelevalve mahu kasvu ja selleks eraldatava ressursi vahel. Lisaks võib järelevalvele osutada probleemiks spetsiifilise kompetentsi kättesaadavus Eestis.

Järelevalve analüüsi tegevate laborite seadmepark on keskmiselt üle 10 aasta vana. Järelevalveks oluliste analüüsides tegemiseks tuleb pidevalt kaasajastada riigiasutuste laborite seadmeparki, et see vastaks ajas muutuvatele vajadustele, nõuetele ja tehnilisele arengule. Haldusala riiklike

³¹ Viimati seiras VTA dioksiinisisaldust toidus aastal 2010.

referentlaborite võimekus tuleb tagada läbi PMK ja VTLi toiduvaldkonna referentvolituste andmise ja valmisoleku teenuse.

Selleks, et tagada Eestis toiduohutus, avada põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordiks vajalikke sihtturge suurendatakse 2021. aastal olulises mahus valdkonna alusuuringuid ja riskindamise meetodeid. See aitab hinnata teaduspõhiselt ja süsteemselt uusi tekkivaid ohte seoses looma- ja taimehaiguste ning toidupatogeenidega, tõhustada toidutarneahelas uute riskide tuvastamist (nt uued haigustekitajad ja nende mutatsioonid) ja uurida mikroobide antibiootikumide resistentsuse teket ja selle põhjuseid. Toiduohutuse eesmärged aitavad saavutada oma teenuste kaudu MeM läbi toiduohutuse poliitika kujundamise ning VTA, VTL ja PMK läbi toiduohutuse järelevalve, toidu ja alkoholi laboratoorse kontrolli, toiduvaldkonna referentvolituste täitmise ja haiguspuhanguteks valmisoleku tagamise.

5.4 Meede–kvaliteetsed sisendid põllumajanduses

Meetme eesmärk on võimaldada mitmekesisist põllumajandustootmist.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdiku nimi	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Toimivad riigi poolt korrashoitavad ühiseesvoolud, ha	124 500	148 500	151 500	153 500	155 500
Eestis aretatud sortide arv sordilehes	263	265	265	265	265
Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus, t	29 605	28 000	28 000	28 000	28 000
Sordilehte võetud sortide arv	681	685	685	685	685
Puhtatöuliste tõuraamatu põhiosasse kantud loomade arv	97 000	98 000	99 000	100 000	100 500

5.4.1 Tegevus–maakasutus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada põllumajandus- ja metsamaa sihtotstarbeline kasutamine ja põllumajandusmaa säilimine.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Toetatud Natura 2000 erametsamaa pindala aastas, ha	66 000	67 600 ³²	0	0	0

Eestis on põllumajandusmaad ligi miljon hektarit ja on olemas potentsiaal põllumajandusliku maakasutuse mõõdukaks suurenemiseks. Samas on viimase kümne aasta jooksul 11 000 ha põllumajandusmaid hoonete ehitamise või teede rajamise tõttu põllumajanduslikust kasutusest välja viidud. Eesti põllumuldade peamised probleemid on orgaanilise aine vähenemine, tihenemine, kuivendussüsteemide amortiseerumine ja sellega seotud põllumajandusmaa kasutusvõimaluste

³² Sihttase on lisatud arvestusega, et 2021. tuleb üleminekuaasta, mil rakendatakse Natura metsatoetust

vähenedamine, muldade kurnamine ja muldade hapestumine. Samuti on Eestis viljaka mullastikuga põllumajandusmaa kaitse ebapiisav ning muldade (sh orgaanilise süsiniku varu säilimist soodustavate) põllumajanduspraktikate rakendamine ja levik ebapiisav.

Eesti on ka üks Euroopa metsasemaid riike. Eestis on metsamaad u 2,3 miljonit hektarit, kuid metsandussektori osatähtsus sisemajanduse koguproduktis on vaid 4,2. Metsauuendustööde mahud on erametsamaades aasta-aastalt suurenenud. Samas on liiga vähe teadvustatud säästliku metsanduse, sh metsamajandamise hea tava järgimise põhimõtteid, metsakahjude ennetamise ja kahjustatud metsa taastamise olulisust.

Natura 2000 alade pindala on Eestis 1 485 930 ha ja ligikaudu 6% sellest paikneb erametsamaal. Kuna erametsadel on maapiirkonna majandustegevuses tähtis osa, on siiani kompenseeritud erametsaomanikele saamata jäänud tulu, et kaitsta Natura 2000 aladel esinevate linnu- ja loodusdirektiivi elupaigatüüpide ja liikide soodsat seisundit.

Programmi olulisemad maakasutuse ülesanded on järgmised:

- Kehtestada nõuded, mis tagavad põllumajandusmaa ja mullastiku kaitse³³ ja töötada välja asjakohane infosüsteem;
- tõsta põllumajandusmaa omanike ja maakasutusega seotud huvigruppide teadlikkust mullastikust kui taastumatust loodusressursist, toidujulgeolekust ja vajadusest rakendada põllumajandusmaa kaitseks asjakohaseid kaitsemeetmeid;
- rakendada Euroopa Liidu metsandustoetusi metsade majandusliku väärtuse parandamiseks ning metsade liigilise mitmekesisuse säilimise tagamiseks (mh Natura 2000 aladel);
- seirata ja hinnata põllumajandusmaad ja põllumuldi.

Nende tegevuste tulemusena:

- väärtuslikku põllumajandusmaad ja selle kaitset ning sellega seotud infosüsteemi käsitlevad õiguslikud alused on loodud;
- Euroopa Liidu metsandustoetused on rakendatud, suurenenud on metsade säästlik ja tulemuslik kasutamine. Natura 2000 erametsamaal esinevate linnu- ja loodusdirektiivi elupaigatüüpide ja liikide soodne seisund on tagatud ja omanikele on seadustest tulenevatest nõutest saamata jäänud tulu hüvitatud;
- põllumajandusmaa ja põllumuldade kohta on olemas kvaliteetsed andmed, mis on vajalikud maakasutusega seotud otsustuste tegemiseks.

Olulisemad teenused maakasutuse tegevuse elluviimisel on MeM maakasutuse poliitika kujundamine, PRIA poolt metsandustoetuste rakendamisega seotud tegevused ning PMK poolt riikliku mullaseire teostamine, väetistarbekaartide koostamine, mullaproovide võtmine, mullaproovivõtjate koolitamine ja laboratoorsete analüüside teostamine..

5.4.2 Tegevus–maaparandus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada kuivendatud põllumajandus- ja metsamaa sihtotstarbeline kasutamine.

³³ Põllumuldade seisukorra parandamisele suunatud keskkonnategevused on ka täiendava keskkonnahoiu tegevuses

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdiku nimi	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Korrastatud (uuendatavate) ühiseesvoolude osakaal kõigis riigi poolt korrashoitavates ühiseesvooludes, %	23	23	23	23	23
Kuivendatud maatulundusmaa pind, ha	1 367 945	1 372 100	1 374 100	1 376 100	1 376 150

Maaparandussüsteemide toimimine on eelduseks üle poole põllumajandusmaa (01.01.2020 seisuga 640 034 ha) ja 732 096 ha (01.01.2020. seisuga) metsamaa sihtotstarbelisele kasutamisele olukorras, kus kliima muutub, aasta keskmine sademate hulk kasvab ning ekstreemsed ilmastikuolud sagenevad ja tugevnevad. Kuigi kümmekond aastat toetatud maaparandusinvesteeringud on aidanud põllumajandusmaa kuivendusseisundi halvenemist pidurdada, ei ole see küllaldane, et suurendada vastupidavust ilmastiku riskidele. Erametsade kuivendussüsteemide kehv seisukord vähendab puistute tootlikkust läbi väiksema juurdekasvu ja halvema uuenemise. 83% maaparandussüsteemidest on üle 30 aasta vanad ja amortiseerunud. Riigi poolt korrashoitavate ühiseesvoolude maaparandushoid ei maanda piisavalt riske põllumajandustootjale ja metsakasvatajale. Maaparandussüsteemid vajavad investeeringuid hea kuivendusseisundi ja veekaitsete eesmärkide saavutamiseks. Probleemiks on senine projektipõhine maaparandusseire, mida on tehtud uuringute raames ning mis ei anna piisavat ülevaadet maaparandussüsteemide tehnilise seisundi ega kuivendusseisundi muutusest. Samuti mõjutab süsteemide seisukorda see, et maaomanikud ei ole teadlikud maaparandussüsteemide paiknemisest ega korrashoiu vajadusest ning süsteemid on suured ja mitme maaomaniku omandis. Üha rohkem hakkab valdkonna arengut ja projekteerimise, ehitamise ja järelevalve tegemise kvaliteeti negatiivselt mõjutama erialase kompetentsi ja järelkasvu puudus. Riiklikud maaparandusregistrid (sh kaardikihid) vajavad järjepidevat arendamist ja täiendamist, et vastata paremini teenusetarbijate ootustele, ajas muutuvatele vajadustele ja nõuetele ning tehnoloogilisele arengule. Selleks, et tagada programmi eesmärkide täitmine, on vaja:

- rakendada maaparanduse investeeringutoetusi, sh ühiseesvoolude korrashoiuks;
- maaparandust reguleerivate õigusaktide väljatöötamisel ja abimeetmete rakendamisel arvestada kliima- ja keskkonnaeesmärkidega;
- maaparandusega seotud lubade menetluse ja kooskõlastusprotsessi lihtsustamist ja kliendisõbralikkust, sh kvaliteetset avalikku teenust;
- maaparandussüsteemide teostusjooniste digitaalse andmebaasi täpsustamist ja Põllumajandusameti arhiivides oleva teabe digiteerimist (mis aitavad suurendada maaparandusalast teadlikkust ja lihtsustavad Põllumajandusametist maaparandussüsteemide tehniliste andmete ja kooskõlastuste saamist);
- Põllumajandusuuringute Keskuse maaparandusseire metoodika täpsustamist (mis tagab kvaliteetsemad andmed kuivendatud põllumajandusmaade mullaviljakuse ja maakasutuse muutuse kohta).

Tulemuste saavutamist võib mõjutada maaparandustoetuse rakendamata jätmine Euroopa Liidu uuel programmiperioodil (2021–2027) ja tegevusteks vajalike ressursside nappus.

Olulisemad teenused maaparanduse tegevuse elluviimisel on MeM maaparanduse poliitika kujundamine, PRIA poolt toetuste rakendamisega seotud tegevused ja PMA poolt maaparandussüsteemi ehitamise ja kasutamisega seotud dokumentide taotlemise, maaparanduse kooskõlastuste ja tõendusdokumentide taotlemise ning maaparandussüsteemi toimimise tagamisega seotud tegevused, samuti maaparanduse nõuetele vastavuse kontrollid ja järelevalve.

5.4.3 Tegevus–sordiaretus ja taimne paljundusmaterjal

Programmi tegevuse eesmärk on tagada mitmekesised, kvaliteetsed ja kohalikesse oludesse sobivad põllu- ja aiakultuuride sordid.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

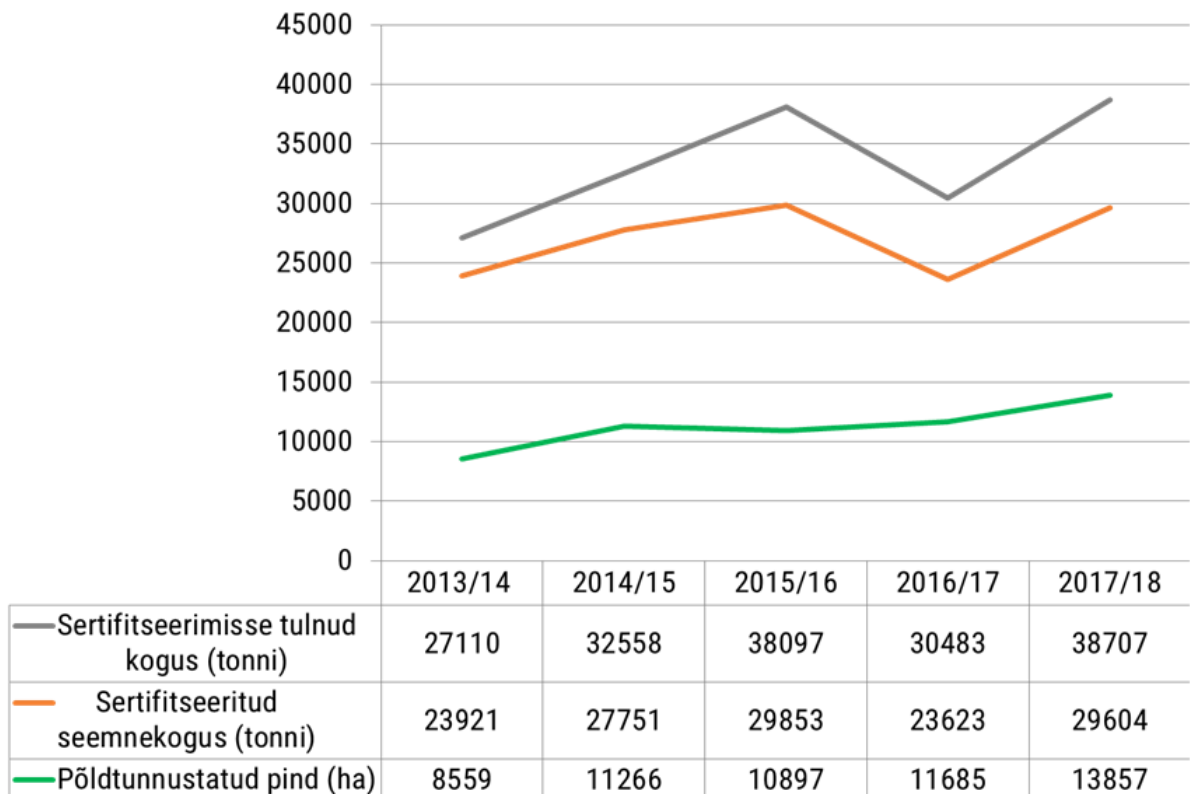
Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Sertifitseerimise läbinud partiide suhtarv, %	76	80	80	80	80
Tuvastatud nõuetele vastavuste osakaal kontrollitud köögiviljaseemnepartiide arvus, %	84	90	90	90	90
Tuulekaeraga saastunud pind, ha	224 068	210 000	205 000	200 000	200 000
Paljundusmaterjali tootmisega tegelevate ettevõtete arv	383	300	300	300	300
Uute Eestis aretatud sordilehte võetud sortide arv	5	5	5	5	5

Taimekasvatussaaduste kvaliteedi tagamiseks on oluline kasutada Eesti keskkonnatingimustesse sobivaid taimesorte ja kvaliteetset seemet ning kahjustajatest vaba ja nõuetekohast taimset paljundusmaterjali. Eesti oludesse sobivate sortide olemasolu eeldab põllumajanduskultuuride ja sortide geneetilise ressursi säilitamist, sordiaretust ning sortide katsetamist. Eesti sordilehes oli 2019. a 11. jaanuari seisuga 707 sorti, neist Eestis aretatud põllukultuuride sorte 57, köögiviljakultuuride sorte 24 ja puuviljakultuuride sorte 85 ning tuntud puuviljakultuuride sorte 99 (kokku 265 Eesti sorti). 2018. aastal lisandus sordilehte 5 Eestis aretatud sorti (1 suvinisu, 1 suviodra, 1 aed-õunapuu, 1 magusa kirsipuu ja 1 poolkõrge mustika sort).

Sordilehte võetavate põllu- ja köögiviljakultuuride liikide puhul tohib turustada vaid sordilehte võetud sordi seemet või paljundusmaterjali. Selleks toimub sortide katsetamine, nõuetele vastavate sortide sordilehte võtmine ja sertifitseerimine ning järelevalve turustamise üle.

Eesti keskkonnatingimustesse sobivaid sorte katsetatakse Põllumajandusuuringute Keskuses ning 2018. aastal oli katsetuses 207 sorti 16 liigist, neist 45 standardsorti. Kuigi sortide katsetamine on oluline kliimatingimustesse sobivate sortide arvu suurendamiseks, on teiseks mõjutavaks teguriks õige standardsortide valik ning laiem teave põllumajandustootmises kasutatavate sortide kasutamise kohta.

2018. aastal tegutses Eestis 125 seemnekasvatajat, kes esitasid põldtunnustamiseks 1348 seemnepõldu (kokku 13 857 ha); seemet sertifitseeriti 2017/2018 majandusaastal kokku 29 604 737 kg. Sertifitseeritud seemnepartii tootjaid oli sel perioodil kokku 75. Põllukultuuride sertifitseeritud seemne tootmise kogused on toodud joonisel 3.

Joonis 3. Eestis toodetud sertifitseeritud seemne kogus aastatel 2013–2018.

2018. aastal oli tunnustatud seemnekartuli kasvupind 262 ha. Põldtunnustamiseks esitatud pinnast ei läinud praakimisele ükski põld. 2017. aastal kuulus praakimisele 1,6% ja 2016. aastal 5,9% põldtunnustamiseks esitatud pinnast. 2017. aasta saagist sertifitseeriti 2554 tonni seemnekartulit 212 partiist.

Kultuurtaimede geneetilise mitmekesisuse säilitamiseks makstakse viie põllukultuuri sordi ning 55 puuvilja- ja marjasordi kasvatamise eest kohalikku sorti taimede kasvatamise toetust. 2018. aastal maksti toetust 481 ha kohalikku sorti põllukultuuride ning 3574 viljapuu ja marjapõõsa kasvatamise eest. 2018. aastal maksti toetust kokku 58 754 eurot.

Uue perioodi suurim eesmärk on uute majandustegevuse loaga seemne sertifitseerimise tegevustele üleminek selliselt, et sertifitseerimise läbinud partiide arv ei väheneks. Samas tuleb ette näha võimalus, et uuele süsteemile 2020 üle minnes võib suurenda nõuetele mittevastavate partiide arv. Kvaliteetse seemne üheks sambaks on põldtunnustamine ning 48% ehk 345 ha on praagitud põldtunnustamise ajal tuulekaera tõttu (kokku praagitud põlde 710 ha). Tuulekaera tõrjeabinõude rakendamise küsimus on oluline probleem, mis tuleb lahendada nii seemnetootmises kui ka tavatootmises.

2021. aastal suurendatakse olulises mahus valdkonna alusuuringuid ja riskindamise meetodeid, et töötada välja sobilikud seiremeetodid haigusvaba taimse paljundusmaterjali ja reisistentsuse uuringuteks, samuti uuritakse mikroobide antibiootikumide resistentsuse teket ja selle põhjuseid.

Sordiaretuses vajavad lahendamist järgmised peamised probleemid: aretajate järelkasvu puudus, uute aretustehnoloogiate vähene kasutamine, vähene teave kasvatatavatest sortidest, tootja ja tarbija vajadusteks halvasti sobivate sortide pakkumine. Nende lahendamiseks tuleb panustada

inim- ja tehnoloogilise võimekuse tõstmisesse, suurenema peab aretuse kiirus ja turule orienteeritus. Üheks võimaluseks tootja vajadustele kiiremini reageerida on toetada lisaks sordiaretusele ka uute Eesti oludesse sobivate liikide katsetamist.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM sordiaretuse ja taimse paljundusmaterjali poliitika kujundamine ning PRIA, PMK, PMA ja ETKI seemnete sertifitseerimine ja turustamise nõuetele vastavuse kontrollid, sordi registreerimine ja kaitse, tuulekaera tõrjemeetmete kohaldamine, põllumajanduskultuuride sordiaretus, kohalikkude sorti taimede kasvatamise toetus, seemnete kvaliteedi määramine ning seemnepartiide järelkontrolli katsete läbiviimine.

5.4.4 Tegevus–põllumajandusloomade aretus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada tõuaretusega Eesti oludesse sobivad tõud ja geneetiline mitmekesisus.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

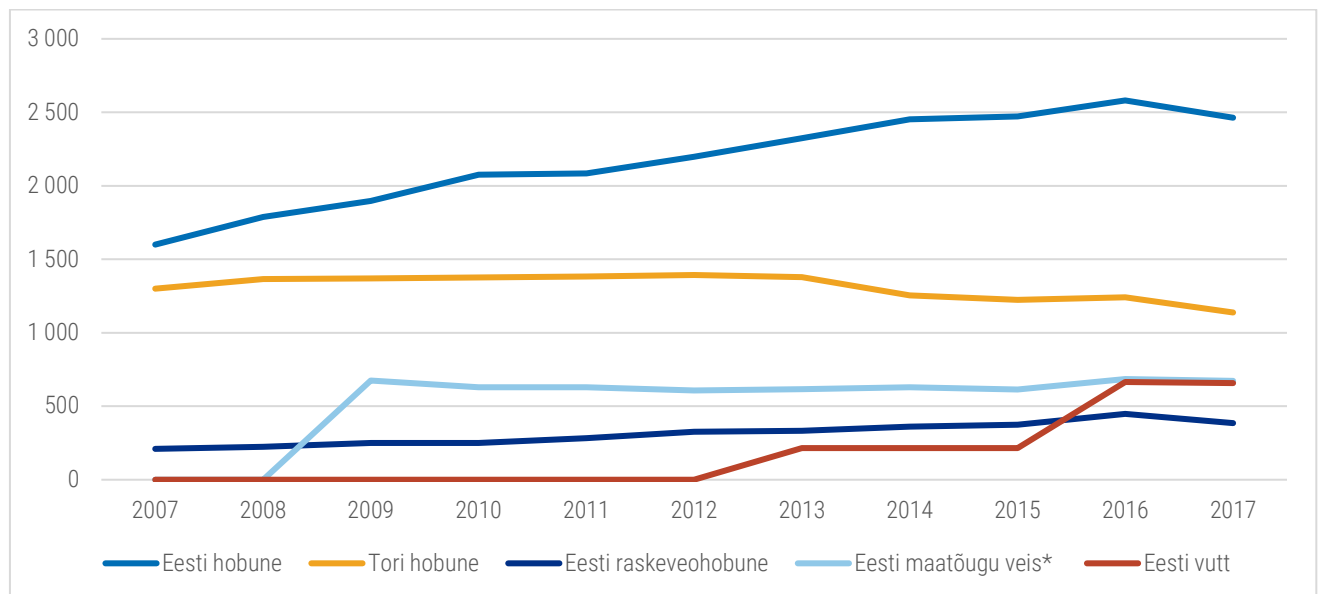
Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Jõudluskontrollis osalevate loomade arvu osakaal loomade koguarvus liigiti, %	70	76	78	80	81
Kohalike ohustatud tõugu loomade arv tõuti:					
... Eesti hobune	2 560	2 700	2 750	2 800	2850
... Eesti raskeveohobune	390	420	425	430	435
... Tori TA ³⁴⁺	615	615	615	615	615
... Vana-Tori	53	54	55	56	57
... Eesti maatõug	715	730	740	750	760
... Kihnu maalamm	274	290	305	320	335
... Eesti vutt	9 400	9 500	9600	9700	9800

2019. aasta 1. jaanuari seisuga oli Eestis kokku 14 tegevusluba omavat põllumajandusloomade aretusega tegelevat juriidilist isikut, neist kaks veiste, kolm lammaste, üks sigade ja kuus hobuste aretusega tegelevat aretusühingut. Lisaks neile on kaks tegevusluba väljastatud vutikasvatusega tegelevatele aretusühingutele, kelleks on Eesti Linnukasvatajate Selts ja MTÜ Eesti Vutt.

Aretusühingutele maksti 2018. aastal aretustoetust 3,825 miljonit eurot aastas tõuraamatu pidamise ja jõudluskontrolli läbiviimise eest.

Selleks, et tagada kultuuripärandi ja geneetilise mitmekesisuse seisukohast oluliste kohalike ohustatud tõugude (Eesti maatõugu veis, Eesti hobune, Tori hobune, Eesti raskeveohobune ja Eesti vutt) säilimine, makstakse ohustatud tõugu loomade pidajatele alates 2004. aastast Eesti maaelu arengukavast toetust. See on aidanud mõne tõu arvukuse languse pöörata tõusule ning mõnel juhul pidurdanud loomade arvu vähenemist. Joonisel 4. on toodud ohustatud tõugu loomade arvud viimasel kümnel aastal.

³⁴ Tori universaalsuund

Joonis 4. Ohustatud tõugu loomade arv

* Vaid tõuraamatu A ja B osa lehmad ja tõuraamatu pullid

Aretustoetuse praegune tase ja jaotus loomaliigiti on ebaühtlane ega taga kulude hüvitamist riigiabi reeglitega lubatud mahus. Aretustoetuse üldsumma vajab tõstmist ligikaudu 20%.

Kuigi põllumajandusloomade aretuse seaduse kohaselt on järelevalveasutusel kahtluse korral kohustus teostada põlvnemise tuvastamise ekspertiise laboratoorselt, siis praeguse ajani ekspertiiside tarbeks raha eelarvesse ei ole planeeritud ning neid tellitud ei ole. Planeerida tuleb VTAlle ressursid laboratoorsete põlvnemise tuvastamise ekspertiiside tellimiseks.

Tõuloomade sisseost ei kata tõuaretuse vajadusi, mis seab kahtluse alla eesmärgipärase aretuse suutlikkuse. Riigi antav toetus aretusloomade ostmiseks parandaks loomsete saaduste tootmise potentsiaali. Tõuloomade ekspordi ei ole võimalik toetada aretustoetusest, kuna seda toetust on aretusühingutel lubatud kasutada vaid tõuraamatu ja aretusregistri pidamise ning põllumajandusloomade jõudluskontrolli tegemiseks ja geneetilise väärtuse hindamiseks ning sama teenuse pakkumiseks põllumajandusloomade aretajatele. Riigiabi reeglite kohaselt on riigil võimalik kompenseerida tõuloomade sisseostmist 30% ulatuses, aga seda võimalust pole Eestis peetud vajalikuks rakendada.

Aastaid on põllumajandusloomade aretusel lähtunud ühekülgselt vaid toodangu näitajate suurendamisest. Selle tõttu on vähenenud oluliselt veiste karjas püsivuse aeg. Tootmisele ja kaubandusele orienteeritud aretustöö tulemusel on hakatud laialdaselt kasvatama intensiivpidamiseks sobilikke tõuge. Seetõttu on ohtu sattunud kohalikud väärtuslikud geneetilised ressursid.

Eestil puudub loomageneetiliste ressursside säilitamise tegevuskava, mille koostamisega on alustatud. Tegevuskava valmib 2020. aastal.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM põllumajandusloomade aretuse poliitika kujundamine ning PRIA ja VTA aretuse järelevalve, ohustatud tõugu looma pidamise toetus, põllumajandusloomade aretustoetus, uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamise toetus ning teadmussiirde ja teavituse toetus.

5.5 Meede–põllumajandussaaduste tootmine, väärindamine ja turustamine

Meetme eesmärk on tagada Eesti põllumajandus- ja toiduainesektori konkurentsivõime.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Põllumajandussektori tootmisteguritulu tööjõu aastaiühiku kohta võrreldes ELi keskmisega (3 a liikuv keskmine), %	74	88	89	90	91
Mahetootjate lisandväärtus aasta tööjõuühiku kohta, €	14584 (2018)	20 500	20 500	20 500	20 500

5.5.1 Tegevus–põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime

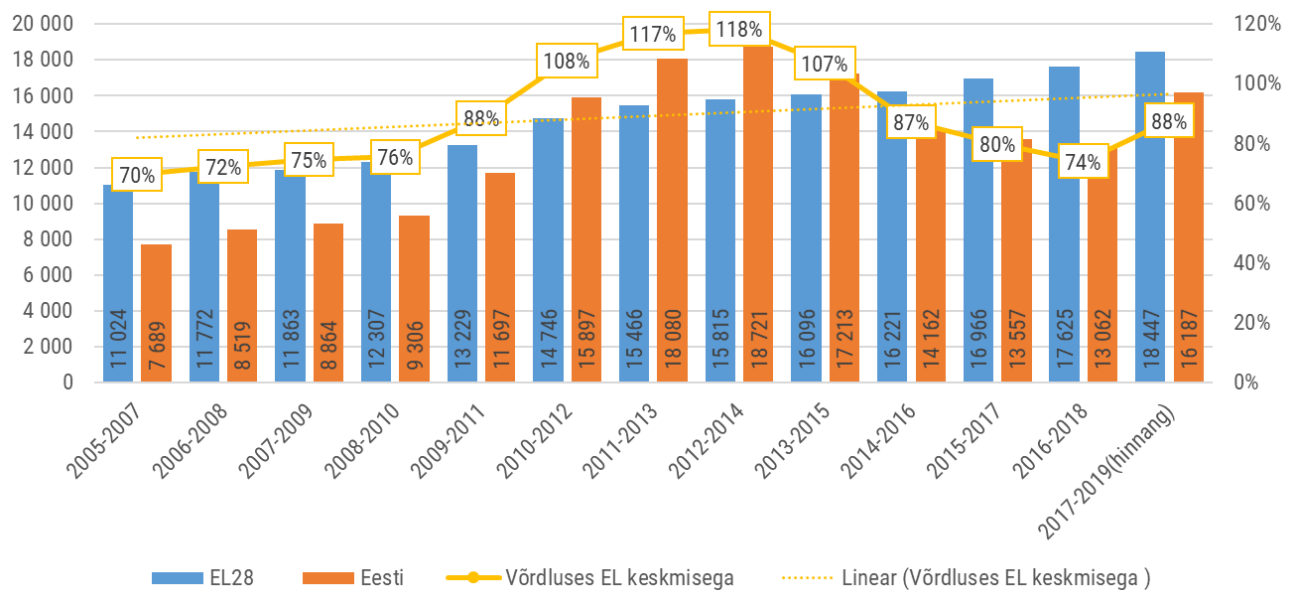
Programmi tegevuse eesmärk on tagada Eesti toiduainesektori konkurentsivõime sise- ja välisestruktuuril.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdiku nimi	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Põllumajandussektori netolisandväärtus tööjõu aastaiühiku kohta (kolme aasta liikuv keskmine, FADN³⁵), €	17161 (2016.–2018. a keskmine)	17400	18000	18600	19200
Toiduainetööstuste lisandväärtus töötaja kohta, €	28 044 (2018)	29100	29700	30300	30600

Põllumajanduse kui majandusharu toodangu väärtus on Euroopa Liiduga liitumisest alates kahekordistunud. Samas aga jääb toodangu väärtus hektari kohta oluliselt madalamaks ELi keskmisest, kuna peamiselt toodetakse väiksema lisandväärtusega toodangut. Ka lisandväärtus faktorhinnas hõivatu kohta, mis on pikaajaliselt oluliselt suurenenud, jääb alla ELi keskmise taseme (Joonis 5).

³⁵ Farm Accountancy Data Network- põllumajandusliku raamatupidamise andmebaas

Joonis 5. Põllumajandussektori lisandväärtus faktorhinnas 3 aasta keskmisena võrdluses Euroopa Liidu keskmisega

Andmed: Eurostat, seisuga 06.12.2019

Eesti põllumajandussektori struktuur on duaalne ehk põllumajandusmaa on koondunud suurematesse ettevõtetesse, samas tegutseb nende kõrval ka palju väikeseid põllumajandusettevõtteid. Tootlikkuse kasvu on soodustanud eelkõige suured, tehnoloogiliselt tõhusad, ressursimahukad ja uuenduslikud põllumajandusettevõtted. Samas jäävad brutoinvesteeringud kasutuses oleva maa hektari kohta alla ELi keskmist taset.

Eestis tegutseb suur hulk toiduainetööstuse ettevõtteid, kes toodavad kõrge kvaliteediga ja mitmekesisest toodangut. Eesti toiduainetööstuse (sh joogitootmise) ettevõtete arv hakkas alates 2011. aastast taas kasvama, ületades nüüd juba majanduskriisi eelset taset (2017. a 737 ettevõtet). Kasvanud nõudlus mahetoodete järgi on iga aastaga suurendanud ka mahetöötajate arvu (2018. a 168). Samas on toiduainetööstuse ettevõtetes hõivatute arv aastate jooksul vähenenud (2017. a umbes 15 000 hõivatut), mis näitab, et tänu investeeringutele on ettevõtted muutunud efektiivsemaks. Viimastel aastatel on Eestis aina teravamaks muutunud tööjõupuudus. Kuna toiduainetööstuses on tööstusharusid, nt pagaritööstus, lihatööstus, kus kasutatakse siiski veel palju inimtööjõudu, on tööjõupuudus suureks probleemiks ka toiduainetööstusele. Seda probleemi aitaks leevendada investeeringud uutesse tehnoloogiatesse. Toiduainetööstuses tegutsevad ettevõtted on 70% ulatuses väikesed, 1–9 hõivatuga mikroettevõtted, üle 50 hõivatuga ettevõtteid on 10%.

Eesti toidukaupade väliskaubanduse struktuuri põhjal ei ole Eesti toiduainetööstused maailmaturul kohanenud nii kiiresti kui põllumajandussektor. Toidutööstuse probleemiks on mastaabiefekti võimaldavate ettevõtete puudumine, millest tulenevad väikesed tootmismahud ning madal konkurentsivõime. Samuti kaasneb sellega madal võimekus iseseisvaks tootearendus- ja innovatsioonitegevuseks. Ka Eesti suurimad toiduainetööstused on ELi keskmisest väiksemad.

Järk-järgult on paranenud toiduainetööstuse ettevõtete loodav lisandväärtus hõivatu kohta, kuid see püsib endiselt üle kahe korra madalamana ELi keskmisest. Seni pole toiduainetööstuste

investeeringute tase olnud piisav tootlikkuse kasvuks. Investeeringud töötaja kohta jäävad Eesti toiduainetööstuse ettevõtetes võrreldes ELi keskmisega tagasihoidlikuks (Eestis 70% ELi keskmisest).

Kuna põllumajandustootmise ja ka toiduainetööstuse investeeringud on turuolukorra muutustele reageerimiseks liiga jäigad, ei suuda nad kuigi kiiresti tootmissuunda turul toimivatele muutustele reageerimiseks ümber kujundada.

Põllumajandussektori erinevate harude konkurentsivõime tagamiseks ja eelkõige raskustes olevate sektorite toetamiseks on Eestis aastatel 2015–2020 rakendatud ELi eelarvest makstavaid tootmiskohustusega seotud toetusi piima- ning puu- ja köögiviljasektoris, kus on nii tootjate kui ka kasvatatavate loomade ja viljeletavate hektarite arv olnud stabiilne või kerges languses.

Aitamaks kaasa toiduainetööstuse ettevõtjate konkurentsivõime parandamisele ja lisandväärtusega toodete töötlemise osakaalu suurendamisele, mis võimaldaks turult kõrgema ja stabiilsema sissetuleku kõigile tarneahela lülidele, on võimalik taotleda põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetusi. Selleks, et aidata kaasa mikro- ja väikeettevõtjate elujõulisusele ning keskmise suurusega ettevõtjate ja suurettevõtjate arengule, on põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetused suunatud eraldi mõlemale sihtgrupile. Omatoodetud kõrgema lisandväärtusega põllumajandustoodetega on võimalik saavutada kasumi teenimiseks vajalik mastaabiefekt, tagada pidev kaubapakkumine ning arendada välja äritehingute sõlmimise kompetents nii koduturul kui ka välisurgudel. Uute tehnoloogiate kasutusele võtmisega suureneb konkurentsivõime lisaks siseturule ka välisurgudel. Töötajate ja tootjate omavahelise koostöö suurendamiseks, struktuursete muutuste toimumisele kaasa aitamiseks ning investeeringute laiema mõju tagamiseks sai 2017. a taotleda põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeeringutoetust suurprojektide elluviimiseks.

Ka koolikava toetus, mis on Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika turukorraldusmeede, panustab muu hulgas põllumajandustootjate konkurentsivõime parandamisele, kuna on põllumajandustootjatele üheks turustuskanaliks.

2021. aastal suurendatakse olulises mahus valdkonna alusuuringuid, et uurida bioressursside uudsemaid väärindamisvõimalusi nii toiduka kui muudeks toodeteks (sh jäägid, kaassaadused, bioressursi nn kaskaadkasutus, uudete kultuuride sobivust kohalikesse oludesse) ning selleks vajalike tehnoloogiate arendamist.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM põllumajandustootjate ja toiduainetööstuste konkurentsivõime poliitika kujundamine, mida rakendatakse PRIA, VTA, ETKI, PMA ja PMK teenuste kaudu. Tegevuse alla kuuluvad erinevad otsetoetused ja üleminekutoetused, mesindusprogramm, põllumajandustoodete tootmise, töötlemise ja turustamise investeeringutoetused, koolikavad toetus, mesilaspere toetus, puu- ja köögivilja turustusstandardite vastavuse järelvalve, põllumajanduse suurandmete teadmussiirde programm, teadus- ja innovatsiooni meetmed jm.

5.5.2 Tegevus–põlvkondade vahetus

Programmi tegevuse eesmärk on tõsta noorte põllumajandustootjate osakaalu põllumajandussektoris.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

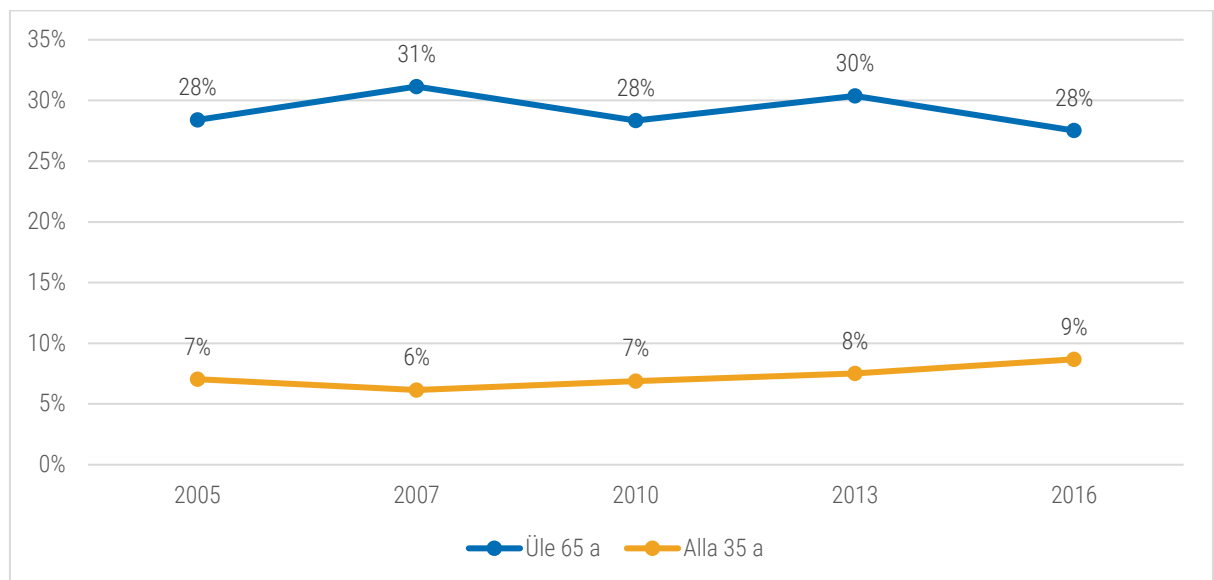
Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Noorte (kuni 40-aastaste) juhtide osakaal põllumajanduslikes majapidamistes, %	16 (2016. aasta FSS ³⁶)	16	16	16	16

Põllumajanduse tööhõivet iseloomustab alates Eesti taasiseseisvumisest pidev vähenemine. Analoogselt teiste arenenud riikidega on probleemiks kvalifitseeritud ja hooajalise tööjõu puudus, spetsialistide, sealhulgas ettevõtete tegevjuhtide keskmise vanuse kriitiline kasv, noorte vähene huvi põllumajandusliku ja toidukäitlemise erihariduse omandamiseks ning põllumajanduse ja toidutööstuse töökohtade madal atraktiivsus noorte silmis.

Eesti põllumajandussektori ettevõtetes on 65-aastaste ja vanemate juhtide osatähtsus 28%, alla 35-aastaste juhtide osatähtsus aga 9% (Joonis 6). Seega on vajalik põlvkondade vahetuse soodustamisega tuua noori põllumajandussektorisse. Üks võimalus on soodustada põlvkondade vahetust meetmetega, mis aitavad noortel sellesse valdkonda suunduda, tagada nende hoidmise sektoris ning edendada nende kestlikku arengut.

Peamine probleem on noorte vähene huvi põllumajanduse vastu. Ettevõtete juhtide vanuselises struktuuris ületab 65-aastaste juhtide osakaal noorte juhtide osakaalu, mis viitab otseselt probleemidele põlvkondade vahetuses.

Arvestades väljakujunenud põllumajandustootmise struktuuri, on uute ettevõtete loomine sektorisse raskendatud nii põllumajandusmaa piiratud kui ka tootmise alustamiseks vajaliku suhteliselt suure kapitalinõudluse tõttu.

Joonis 6. Alla 35-aastaste ja üle 65-aastaste juhtide osakaal põllumajanduslikes majapidamistest

Allikas: Statistikaamet, PMS 204

Programmiperioodil 2014–2020 saab põlvkondade vahetumist soodustada Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika I samba noore põllumajandustootja toetusega. Alates 2015. aastast, mil

³⁶ Farm Structure Survey – Põllumajanduse struktuuri uuring

toetuse rakendamise alustati, on suurenenud nii noore põllumajandustootja toetuse taotlejate arv kui ka nende poolt taotletud põllumajandusmaa hektarite arv.

Eesti maaelu arengukavast (ühise põllumajanduspoliitika II samm) on antud põllumajandusliku tegevusega alustava noore ettevõtja toetust eesmärgiga hõlbustada põllumajandustootjate tegevusega alustamist, aidata kaasa põlvkondade vahetusele põllumajanduses ning suurendada kaasaegsete teadmistega ja kogemustega põllumajandustootjate arvu. Sellest meetmest saavad noored põllumajandustootjad toetust taotleda äriplaanis kirjeldatud tegevuste elluviimiseks.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM põlvkondade vahetuse poliitika kujundamine, mille alla kuuluvad noore põllumajandustootja otsetoetus, noore alustava põllumajandustootja toetus ja teadmussiirde ja teavituse toetus, mida rakendab PRIA.

5.5.3 Tegevus–riskijuhtimine ja põllumajandusturgude tasakaal

Programmi tegevuse eesmärk on tagada põllumajandustootjate stabiilsed sissetulekud ja maandatud riskid.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Netolisandväärtus faktorhinnas aasta tööjõuühiku kohta (3 aasta liikuv keskmine); (EAA ³⁷ alusel), €	13 056 (2016-2018)	15 400	16 100	16 700	17 425
Kindlustusega hõlmatud põllukultuuride ha arv põllukultuuride pinnast, %	0	2	3	4	4

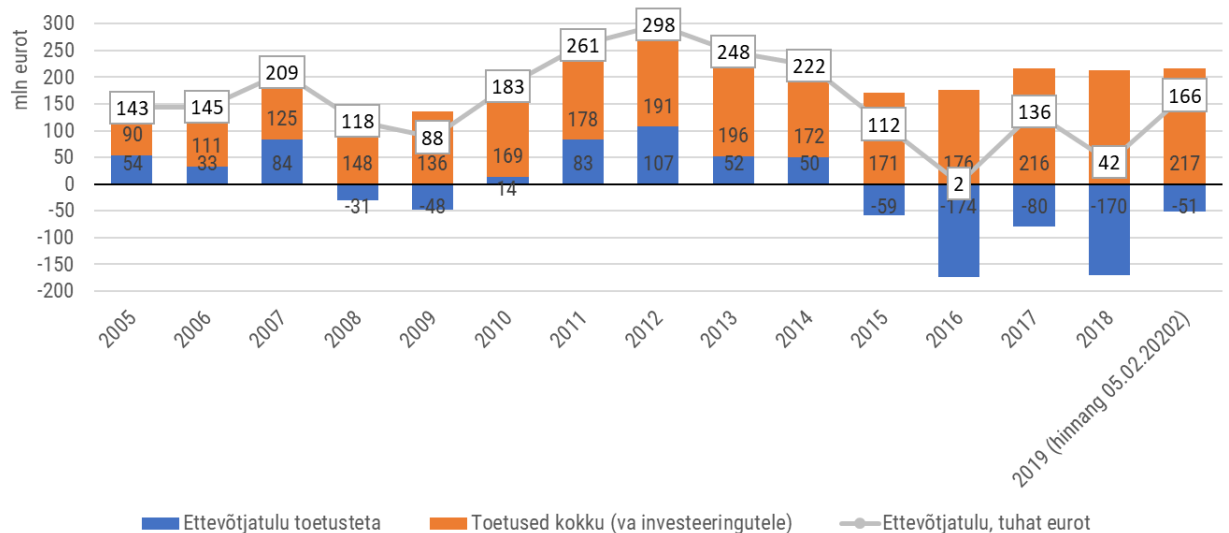
Riskijuhtimise tähtsus põllumajandussektoris on suurenenud koos põllumajandustootmise suurema turule orienteeritusega. Ebakindlus põllumajandustoodete ja -tootmissisendite hindade ja sissetulekute suhtes avaldab mõju põllumajandustootjate tootmisotsustele ja tootlikkust suurendavate investeeringute tegemisele. Põllumajandus- ja toidutootmise konkurentsivõimeliseks arenguks on vajalik sissetulekute stabiilsus, mida mõjutab oluliselt põllumajandussektori avatus riskidele, mis võivad olla nii ettevõttesised kui ka -välised ning tekitada suuri nõudluse ja pakkumise tasakaalu muutumisi, hindade ja põllumajandusturgude volatiilsust.

Põllumajandustootjate sissetulekutele avaldavad olulist mõju hinna-, tootmis-, ilmastiku-, makromajanduslikud ja poliitkariskid. Järjest suuremat mõju avaldavad kliimamuutused ühes neist tingitud ebasoodsate ilmastikutingimuste ning taime- ja loomahaiguste levikuga, mis põhjustavad ka tootmispotentsiaali hävimist. Eriti ohtlike loomataudide loetelus on kokku 16 haigust, sealhulgas Eestis mets- ja kodusigadel tuvastatud sigade Aafrika katk.

Põllumajandustootjate sissetulekute stabiilsuse tagamiseks on vajalik rakendada erinevaid toetusmeetmeid (sh maksuerisusi), mis vähendavad tootjate sissetulekute kõikumist turu- ja tootmisriskide puhul (Joonis 7). Normaalsete riskidega, millel ei ole ulatuslikku mõju, tuleb tegeleda

³⁷ Economic Accounts for Agriculture – põllumajanduse majandusarvestus

põllumajandusettevõtete igapäevases juhtimises, seejuures on oluline põllumajandustootjate nõustamine ja koolitus. Kindlustatavate riskide maandamise panustavad ühise põllumajanduspoliitika otsetoetused ja turukorraldusmeetmed ning ka saagi, loomade ja taimede kindlustamine.

Joonis 7. Põllumajandussektori ettevõtjatulu koos ja ilma toetusteta 2005–2019, mln eurot

Allikas: Statistikaamet, seisuga 05.02.2020 (2019 aasta andmed- esialgne hinnang)

Põllumajandustootjate sissetulekute stabiilsuse tagamiseks rakendatakse ELis pindalapõhiseid otsetoetusi. Põllumajandusega tegelevatele isikutele makstakse Eestis ühtset pindalatoetust kasutatava põllumajandusmaa kohta. Ühtse pindalatoetuse taotlejate arv aasta-aastalt väheneb (2019. aastal 14 262 taotlejat), ent taotletava põllumajandusmaa hektarite arv pidevalt suureneb ning oli aastaks 2019 jõudnud 965 253. Ühtne pindalatoetus hektari kohta on aasta-aastalt pidevalt suurenenud, jõudes 2019. aastal 97,57 euroni hektari kohta.

Euroopa Liidu ühise põllumajanduspoliitika turukorraldusmeetmetest aitavad sekkumiskokkuost, eraladustamine ja erakorralised meetmed stabiliseerida turgu ja tagada põllumajandustootjatele turuväljundi ja sissetuleku olukorras, kus nõudlus on järsult ja oluliselt vähenenud või põllumajandustoodang on saanud olulisel määral kahjustada või hävinenud.

Saagi, loomade ja taimede kindlustamise toetamise raames hüvitatakse 70% ulatuses põllumajandustootja saagi, loomade ja taimede kindlustusmaksed. Lisaks on põllumajandustootjal võimalik taotleda ohtliku taimekahjustaja ja eriti ohtliku loomataudi tõttu kahjustunud põllumajandusliku tootmise potentsiaali taastamise toetust, mille eesmärk on taastada põllumajanduse tootmispotentsiaal, mis on kahjustunud loodusõnnetuses, ebasoodsates ilmastikutingimustes või katastroofides.

Riskijuhtimismeetmete võtmise soodustamiseks on väga oluline tõsta teadlikkust riskijuhtimise vajalikkusest ja arendada selle rakendamise oskusi.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM riskijuhtimise ja põllumajandusturgude tasakaalu poliitika kujundamine, mida rakendatakse PRIA, VTA ja PMA teenuste kaudu. Siia alla kuuluvad järgmised teenused: ühtne pindalatoetus, turukorraldusmeetmed (sekkumiskokkuost, eraladustamine, erakorralised meetmed, impordi ja ekspordi litsentsid, tariifikvoodid),

põllumajanduskindlustustoetus, põllumajandusliku tootmispotentsiaali taastamise toetus, alkoholiregistri pidamine, turukorraldustoetuste järelevalve.

5.5.4 Tegevus–ühistegevus ja koostöö

Programmi tegevuse eesmärk on tagada põllumajandustootjate tugev positsioon tarneahelas.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Kvaliteedikavadega liitunud tootjate arv	81	83	84	85	85
Põllumajandusühistutesse koondunud põllumajandustootjate osakaal FADNi põllumajandustootjate üldkogumis, %	20	21	22	22	22

Eesti toidusektor tegutseb Euroopa Liidu siseturu osana, seega mõjutavad põllumajandussaaduste hindu otseselt ELi siseturu hinnad ning ELi väliskaubanduspoliitika. Samas on turutõrgete korral Eestis kokkuostuhindade langus järsem kui ELis keskmiselt ehk raskused võimenduvad kiiremini. Selle põhjuseks on toidutarneahela tasakaalustamatus ja vähene koostöö ahela lülide vahel.

Toidutarneahela lülidele on erinev turujõud, esineb ebaausaid kauplemistavasid ja turutõrgete mõju jaotub ahela lülide vahel ebaühtlaselt. Jaekaubandus on kontsentreerunud ning omab võrreldes põllumajandustootjate ja töötajatega oluliselt tugevamat turupositsiooni. Nii põllumajandustootjad kui ka toiduainetööstused saavad ebaõiglaselt väiksema osa jaehindadest ning riskid kantakse ahelas üle nõrgema positsiooniga lülile. Toidutarneahelas on põllumajandustoodete ja toidukaupade hinnamarginaalid rahalises väärtuses ebaühtlaselt jaotunud.

Kaubavoogude kaupa vaadates iseloomustab Eesti toidusektorit suhteliselt vähene sidusus. See tähendab, et ka suurematele sektoritele (teravili, liha ja piim) on iseloomulik tooraine eksport, ehkki samas kasutab valdkonna töötlev tööstus sisseveetavat toorainet. Vähe on arenenud ka lühikesed tarneahelad, näiteks otseturundus ning avaliku sektoriga seotud toitlustuses toimiva tarneahela sidusus (koolid ja koolieelsed lasteasutused, vanglad, kaitsevägi jne).

Kui Euroopa Liidus on 40% põllumajandusühistute keskmine turuosa, siis Eestis on ühistegevus eri sektorites väga erineval arengutasemel. Eestis on kõige tugevam koostöö piimasektoris. Üle poole toodetud piimast ostavad kokku piimatootjate ühistud ning ühistutele kuuluvad piimatööstused. Arvuliselt tegutseb enim ühistuid teraviljasektoris, kuid ühistud on killustunud ning turujõud pigem madal (erandina paar suuremat ühistut). Ülejäänud sektorites on ühistegevus nõrk; tegutsevad vaid üksikud ühistud, mille turujõud on nõrk, esineb usaldamatust koostööpartnerite vahel ning puudub valmisolek investeerida ühistu arendamisse. Ühistegevuse edasise arendamisel on takistuseks põllumajandustootjate vähene usaldus ühistegevuse vastu, ühistegevuskompetentsi puudumine, ühistute võimetus kaasata kapitali ning puudujäägid ühistute juhtimisstruktuuris. Samuti on endiselt probleemiks ettevõtjate reeglina vähene kogemus ühistegevusest ja seotud traditsioonide puudumine.

Põllumajandussektoris on alates 2013. aastast registreeritud üle 50 uue tulundusühistu ning tunnustatud 38 tootjarühma. Tootjarühmad koondavad üle 150 põllumajandustootja ning

tunnustatud kvaliteedikavaga on liitunud üle 80 põllumajandustootja. Lühikese tarneahela edendamisele suunatud toetusest on kasu saanud 14 tootjaid koondavat liitu ja ühistut.

Alates 2013. aastast on põllumajandustootjate koostöö toetamiseks rakendatud mitut Eesti maaelu arengukava toetust: tootjarühma loomise ja arendamise toetus, tunnustatud tootjarühma põllumajandustoodete töötlemise ja turustamise investeringutoetus, toidukvaliteedikava raames toodetud tootest teavitamise ja toote müügi edendamise toetus ning lühikeste tarneahelate või kohalike turgude kaudu põllumajandustoodete ja toidu turustamisvõimaluste arendamise toetus. Need toetused on aidanud kaasa põllumajandustootjate koostöö edendamisele.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM ühistegevuse ja koostöö poliitika kujundamine ning arenguabi koostöö kolmandate riikidega poliitika kujundamine, mida rakendavad PRIA ja VTA. Olulisemad teenused on kvaliteedikavades osalemise toetus, lühikeste tarneahelate toetus, tootjarühmade loomise, arendamise ja tunnustamise toetused, tootjaorganisatsioonide tunnustamine jm.

5.5.5 Tegevus–ekspordivõimekus ja Eesti toidu kuvand

Programmi tegevuse eesmärk ehk oodatav tulemus: Eesti põllumajandus- ja toiduainesektor on välisurgudel konkurentsivõimeline ning Eesti toidu kuvand on positiivne.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

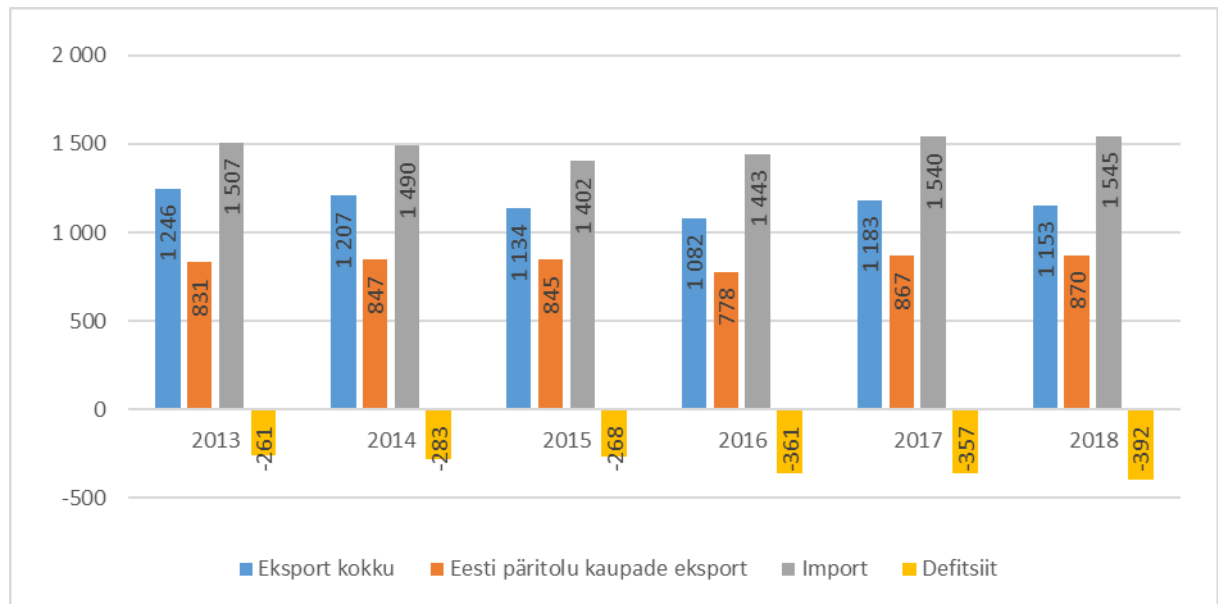
Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Põllumajandussaaduste ja toidukaupade kaubandusbilansi defitsiidi langus võrdluses algtasemega (2018), %	396 400 000 €	19	21	16	14
Kodumaise toidukauba eelistamine toiduostudes, %	74	75	75	75	75
Eesti päritolu põllumajandussaaduste ja toidukaupade ekspordi väärtuse kasv võrdluses algtasemega (2018), %	867 500 000 €	10	12	11	11

Nõudlus toidu järele maailmas üha kasvab ja tarbijate ootused toidu kvaliteedile on üha kõrgemad. Eestil on head eeldused kvaliteetsete põllumajandussaaduste, toidukaupade ja muude tootmissisendite ekspordiks. Seda toetavad nii puhas keskkond, hea looma- ja taimetervise seisund kui ka toimivad järelevalvesüsteemid. Väga oluline on panustada riigi ühtse ja ekspordi toetava kuvandi loomisele, mis aitaks suurendada Eesti toodete ja tootjate tuntust. Riik on panustanud eksporditööridele kontaktide leidmisele ja kontaktvõrgustike loomisele kaasa aitamisega. Kolmandate riikide turgude avamisel on väga tähtis osa Eesti taime- ja loomatervise ning toidujärelevalve toimival korraldusel, samuti tihedatel diplomaatilisel suhtel, mis saavutatakse läbi kõrgetasemeliste kohtumiste.

Eesti toidukaupade väliskaubandust iseloomustab aastaid 300–400 miljoni euro suurune negatiivne kaubandusbilanss, välisriikidesse väärimiseks minevate kaupade suur osatähtsus

ekspordis ja tugev orienteeritus lähiturgudele. Kaubandusdefitsiit on suurim valmistoodete puhul, mis viitab toiduainetööstuste suhtelisele mahajäämusele ja töötleva tööstuse mahu nappusele teatud kaubagruppides.

Eesti impordib võrreldes ELi keskmisega suhteliselt palju valmistooteid ja vähem vahetooteid edasiseks töötlemiseks, samas aga ekspordib suhteliselt palju vahetooteid edasiseks töötlemiseks teistesse riikidesse (Joonis 8).

Joonis 8. Põllumajandussaaduste ja toidukaupade väliskaubandus Eestis 2013–2018

Allikas: Statistikaamet

Madal töötlemisvõimekus avaldub selgelt tegevusalade kaupa – Eesti on teraviljade netoeksportija, aga töödeldud teraviljatoodete netoimportija; elusloomade netoeksportija, aga liha netoimportija. Eesti päritolu põllumajandus- ja toidukaupade ekspordikäibes on töödeldud toodete käibe osakaal ligi 2/3. Seega eksporditakse üle kolmandiku Eesti põllumajandussaadustest ilma neile täiendavat lisandväärtust andmata.

Ekspordi sihtriikide arv on ettevõtjate aktiivse uute turgude otsingu ja riigi poolt avatud sihtturgude abil ajas järjepidevalt kasvanud, samas pool ekspordimahtudest suundub kolme lähiriiki – Soome, Läti ja Leetu.

On selge, et mida rohkem toorainet kohapeal vääringdatakse, seda suurem ja stabiilsem eksporditulu on tagatud ettevõtjatele. Tooraine hinnad on maailmaturul volatiilsed ja ekspordööride sissetulek seetõttu kõikuv. Riigi jaoks tähendab omamaiste põllumajandussaaduste kohapealne vääringdamine ühtlasi suuremat panust tööhõivesse ja maksutulude laekumisse. Mida laiem on seejuures ligipääsetavate sihtturgude ring, seda kiiremini saavad ettevõtted reageerida nõudluse muutusele ja seda väiksem on ühe turu äralangemisest tulenev äriiline risk.

Kaubamärgiga tarbijatoodete ekspordi eripära on see, et erinevalt toorainest on valmistoodete turundusse vaja üldjuhul rohkem investeerida. Lõpptarbijatele mõeldud kaubad nõuavad keerukamaid turule sisenemise strateegiaid, erinevalt toorainest, mis müüakse börsikaubana. Tugeva konkurentsi tingimustes ja geograafiliselt ning kultuuriliselt kaugetel sihtturgudel

valmistoodetega läbilöömise eelduseks on seetõttu toidusektori eksportööride tugev müügivõimekus. Eesti ettevõtete tagasihoidlik müügi- ja turunduskompetents on uutele turgudele sisenemist pärssiva tegurina välja toodud ka erinevates analüüsid.

Tarbijate kasvav tähelepanu toidu ohutusele, loomade heaolule, tooraine kasvukeskkonna puhtusele ja tootmisega kaasnevatele keskkonnamõjudele muudab üha olulisemaks faktidele tugineva kuvandiloome. Tarbijatele oluliste parameetrite muutmine nähtavaks annab nii ettevõtetele kui ka Eesti toidule laiemalt täiendava kvaliteedimärgi. Seda peab toetama tõhus järelevalvesüsteem, mis on usaldatav ka kõige nõudlikumatel tarbijaturgudel. Samuti ei saa globaalses majandustegelikkuses eksport areneda liberaalse kauplemisskeskkonnata, mille kindlustamine nõuab Eestilt rahvusvahelist ja ELi tasemel tehtavat koostööd ja kohalolekut.

Eesti toit on hinnatud, kui selle järele valitseb kodu- ja välisturgudel kõrge nõudlus, mis põhineb teadlikult kujundatud tugeval mainel, ning kogu tarneahelas saadakse toidu ja teiste saaduste eest õiglast hinda, mis tagab piisava sissetuleku ahela kõigile lülidele.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM ekspordivõimekuse ja Eesti toidu kuvandi poliitika kujundamine, mida rakendatakse mh PRIA, VTA ja PMK teenuste kaudu. Olulisemad teenused on turuarendustoetus, teavitus- ja müügiedendustoetus, toidukvaliteedikava raames toodetud toodete müügi edendamise toetus, eksporditurude avamine, innovatsiooniklastri toetus.

5.5.6 Tegevus–mahepõllumajandus

Programmi tegevuse eesmärk on tõsta mahepõllumajanduse konkurentsivõimet ja tagada mahepõllumajandustoodangu usaldusväärsus tarbija silmis.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Tunnustatud ettevõtete arv	2 337	2 400	2 400	2 400	2 400
Tarbijate osakaal, kes tarbivad mahetoitu regulaarselt (vähemalt kord nädalas), %	9	9	10	11	12

Mahepõllumajandussektor on Eestis viimastel aastatel järjepidevalt arenenud. 2018. aasta lõpuks oli mahepõllumajanduse registrisse kantud 1948 mahetootmisega tegelevat ettevõtet ja 210 033 ha mahepõllumajandusmaad, mis moodustab ligikaudu 20% Eesti põllumajandusmaast. Mahepõllumajanduslikku taimekasvatust iseloomustab rohumaade suur osatähtsus. 2018. a oli ligikaudu 70% mahepõllumajandusmaast rohumaad. Viimastel aastatel on rohumaade osakaal hakanud vähenema ning külvipinna osakaal kasvama. Kõige enam kasvatatakse teravilja, kaunvilja ja tehnilisi kultuure. Teraviljadest kasvatati kõige enam kaera ja nisu, kaunviljadest pölduba ja põldhernest ning tehnilistest kultuuridest kanepit.

Maheloomakasvatusega tegeles 2018. a ligi kaks kolmandikku mahetootjatest. Kõige enam peeti lihaveiseid ja lambaid. Mahepiimalehmade arv on viimastel aastatel pigem vähenenud ja jääb alla 2000, mis moodustab Eesti piimalehmadest ligikaudu 2%. Mahepiima järele on küll nõudlust, aga praegu on suurematel piimatootjatel karjatamise nõude tõttu keeruline mahetootmisele üle minna.

Iga aastaga kasvab ka mahetoodete töötlemise ja turustamisega tegelevate ettevõtete arv, keda oli 2018. a lõpuks mahepõllumajanduse registrisse kantud 389. Viimastel aastatel on kiiresti

suurenenud Eesti mahetoodete eksport. Kokku eksporditi Eesti Konjunktuuriinstituudi (EKI) hinnangul 2017. a mahetooteid ligikaudu 27 miljoni euro väärtuses. Kõige rohkem, 17 miljoni euro väärtuses eksporditi teravilja.

Mahetoidukaupade ja -jookide müügikäive koos otsemüügiga oli 2017. aastal EKI arvutuste kohaselt vähemalt 41,8 miljonit eurot. Sellest 25% ehk 10,5 miljonit eurot moodustas kodumaine mahetoidukaupade ja -jookide müügikäive ning ülejäänud (75%) importmahetoodete müügist saadud tulu. Statistikaameti andmetel oli 2017. aastal toiduainete jaemüük spetsialiseerimata kauplustes alkohoolseid jooke ja tubakatooteid arvestamata 1,5 miljardit eurot. Sellest mahetoodete osa oli EKI andmetel 2,7%.

Vaatamata mahetoodete populaarsusele tarbijate seas on takistuseks mahetöötlemise ja turuarenduse mahajäämus, millest tulenevalt tuleb edaspidi keskenduda rohkem töötlemis- ja turustuskeemide arendamisele.

Mahetoitu pakkuvate ja toidu valmistamiseks mahepõllumajanduslikke tooteid kasutavate tootlustusettevõtete arv on jätkuvalt väike. Nõuete lihtsustamine ning tootlustamise ökomarkide kasutuselevõtt 2017. aastal ei ole loodetud tulemusi andnud. Järgnevatel aastatel tuleb tootlustamise valdkonnale pöörata rohkem tähelepanu.

Mahepõllumajandussektori kiire areng toob kaasa järelevalve kasvu Põllumajandusametile ja Veterinaar- ja Toiduametile. Siiani on suudetud tagada Eesti mahetoodete usaldusväärsus nii kohalikul turul kui ka välismaal. Eesti mahetoodete usaldusvääruse ka tulevikus aitab tagada senisest tõhusam järelevalve.

Isikud (füüsilised või juriidilised), kes soovivad tegeleda mahepõllumajandusliku tootmisega, peavad olema tunnustatud ja kantud mahepõllumajanduse registrisse.

Põllumajandusamet tunnustab ja kontrollib tootjaid mahepõllumajanduses järgmistes valdkondades:

- taimekasvatuse, sh katmikkultuuri- ja seenekasvatuse ning taimede või seente korjamine mitteharitavalt alalt;
- loomakasvatuse;
- mesinduse;
- sööda esmatootmine ja üksnes oma ettevõtte tarbeks sööda segamine;
- oma ettevõttes toodetud töötlemata põllumajandustoote pakendamine ja turuleviimine;
- seemne ja paljundusmaterjali tootmine, ettevalmistamine ja turuleviimine;
- merevetikate tootmine;
- vesiviljelusloomade tootmine.

Tunnustamist saab taotleda igal aastal 10. märtsist 10. aprillini ja mahepõllumajandusega jätkamiseks saab andmeid esitada kui 15. juunini. Kontrolli tulemused on üheks aluseks mahepõllumajandusliku tootmise loa saamisel.

Kontrollide tehakse vähemalt kord aastas. 10% ulatuses kontrollitakse tootjaid teistkordselt. 5% tootjate ettevõtetes võetakse proove ja analüüsitakse neid, et tuvastada võimalikku mahepõllumajanduslikus tootmises lubamatute toodete kasutamist.

Veterinaar- ja Toiduamet tunnustab ja kontrollib isikuid, kes tegelevad järgmiste mahepõllumajanduslike tegevustega:

- toote ettevalmistamine, sealhulgas tootlustusettevõttes;
- töödeldud sööda ettevalmistamine ja turuleviimine;
- toote turuleviimine;
- toote importimine;
- pakendamata toote turustamine lõpptarbijale.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM mahepõllumajanduse poliitika kujundamine ning PRIA, VTA, PMK ja PMA poolt mahepõllumajandusliku tootmise nõuetele vastavuse kontrollid ja mahekäitlejate järelevalve, mahepõllumajandusele ülemineku toetus ja mahepõllumajandusega jätkamise toetus, ning taimekaitsevahendite jääkide laboratoorne analüüsimine.

5.5.7 Tegevus–toiduvastupidavus

Programmi tegevuse eesmärk on tagada elanikkonnale ohutu toidu olemasolu ja selle kättesaadavus.

Tegevuse mõõdikutele on kehtestatud juurdepääsupiirang avaliku teabe seaduse § 35 lõike 1 punkti 62 ja § 35 lõike 2 punkti 5 alusel viieks aastaks.

Toiduvastupidavus põhineb säästval põllumajanduslikul tootmisel ning põllumajandusturu ja toidusektori sujuval toimimisel. Toiduga kindlustatus tähendab seda, et elamiseks on olemas piisavalt toitu, samuti seda, et toit on ohutu, pole saastunud, tagatud on loomade tervis ja heaolu. Selle tõttu tuleb arvesse võtta kogu põllumajandus- ja toiduainesektori (nt toidukaupade kättesaadavus, tootmine Eestis, import tooraine vajadused jne) toimimist ehk siis varustuskindlust mõistetakse laiemalt kui võimet säilitada ühiskonnas peamised majandustegevuse harud, mis on elanikkonna elutingimuste ning ühiskonna toimimise ja turvalisuse jaoks esmatähtsad. Toidu kättesaadavusega seoses tähendab varustuskindlus seega võimet tagada toiduainete tootmine ja kogu toiduainesektori toimimine, seda ka kriisi- ja eriolukorras.

Kaasaegses võrgupõhises majanduses sõltub toiduga kindlustatus paljudest teguritest. Toiduvastupidavus eeldab stabiilset energiavarustust (nafta ja elekter), töökindlaid infotehnoloogilisi lahendusi ja internetiühendust, tõhusat logistikat, head hügieeni ja toimivat kiirhoiatussüsteemi ühiskonna kaitsmiseks kahjuliku toidu eest. Toiduvastupidavuse ja kliimamuutustega seotud katsumuste ületamisel on tähtis roll põllumajanduslikul innovatsioonil. Nende valdkondade peamised uuendused on tihti seotud taime- ja loomakasvatusega, niisutussüsteemidega, ülejutuste haldamisega, põua ja külmaga toimetulekuga, traditsiooniliste põllumajandusmeetodite mitmekesistamisega jne.

Ootamatutest kriisidest põhjustatud mis tahes logistilised või tootmisprobleemid peamistes tootmispiirkondades võivad mõjutada toidu kättesaadavust, eriti linnapiirkondade elanike jaoks. Seega toidu kättesaadavus on osa laiemast julgeolekukontseptsioonist. Toidu kättesaadavuse probleemid viivad väga kiiresti sotsiaalse ebastabiilsuse suurenemise ja rahutusteni.

Toiduvastupidavuse tagamiseks tuleb Eesti riigil rohkem tegeleda varustuskindluse süstemaatilise kavandamisega ning edendada põllumajandus- ja toiduainesektori varustuskindluse toetamise ja parandamise meetmeid (varud, põllumajanduslik infrastruktuur, koolitus jne), et tagada põllumajandusliku tootmise ja kogu toiduainesektori elujõulisus, seda ka kriiside ja eriolukordade ajal. Samuti toimuvad ettevalmistused riikliku toiduvastupidavuse moodustamiseks (erakorraliste varude soetamiseks), millega kohaliku omavalitsuse üksused ja riik loovad võimekuse elanike abistamiseks esmavajalike vahenditega ning elu ja tervise kaitsmiseks vajalike

teenuste toimimiseks pikaajalistes või ressursimahukates kriisisituatsioonides. Varude puudumine või nappus hädaolukordades (sh elutähtsate teenuste pikaajalisel katkestusel) ning riigikaitse kriisi korral seab kiiresti löögi alla kogu ühiskonna toimimise ning inimestele eluks vajalike vahendite ja elamisväärsede tingimuste tagamise.

Toiduvarustuskindluse tegevuse eesmärgi täidetakse Maaeluministeriumi ja VTA toiduvarustuskindluse poliitika kujundamise, toiduohutuse järelevalve, elanike teadmiste, oskuste parendamise ning kaupade ja teenuste varustuskindluse tagamise kaudu.

5.6 Meede – maa- ja rannapiirkonna areng

Meetme eesmärk on aktiivne ja elujõuline maapiirkonna elanikkond.

Meetme eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2018/2019)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Maapiirkonnas elavate 21–40-aastaste noorte osatähtsus sama vanusegrupi noorte üldarvus, % (Statistikaamet, RV0240)	27,76 (2019)	27,76	27,76	27,76	27,76
Maapiirkonnas töötavate inimeste arv põhitöökoha asukoha alusel (Statistikaamet, TT234)	162 200	162 600	162 800	163 000	163 000
Maapiirkonnas töötavate inimeste osatähtsus koguhõives osalejates põhitöökoha asukoha alusel, % (Statistikaamet, TT234)	24,4	24,4	24,4	24,4	24,4

5.6.1 Tegevus – maaelu ja kohalik kogukond

Programmi tegevuse eesmärk on luua maapiirkonda uusi, kestlikke töökohti ja kaasata maapiirkonna elanikkonda kohaliku arengu strateegiaga.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2017)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Toetatud projektide abil loodud töökohad	300,70	355,78	374,14	392,50	392,50
Sellise maaelanikkonna osakaal, keda hõlmavad kohaliku arengu strateegiad, %	63,84	63,84	63,84	63,84	60,42*

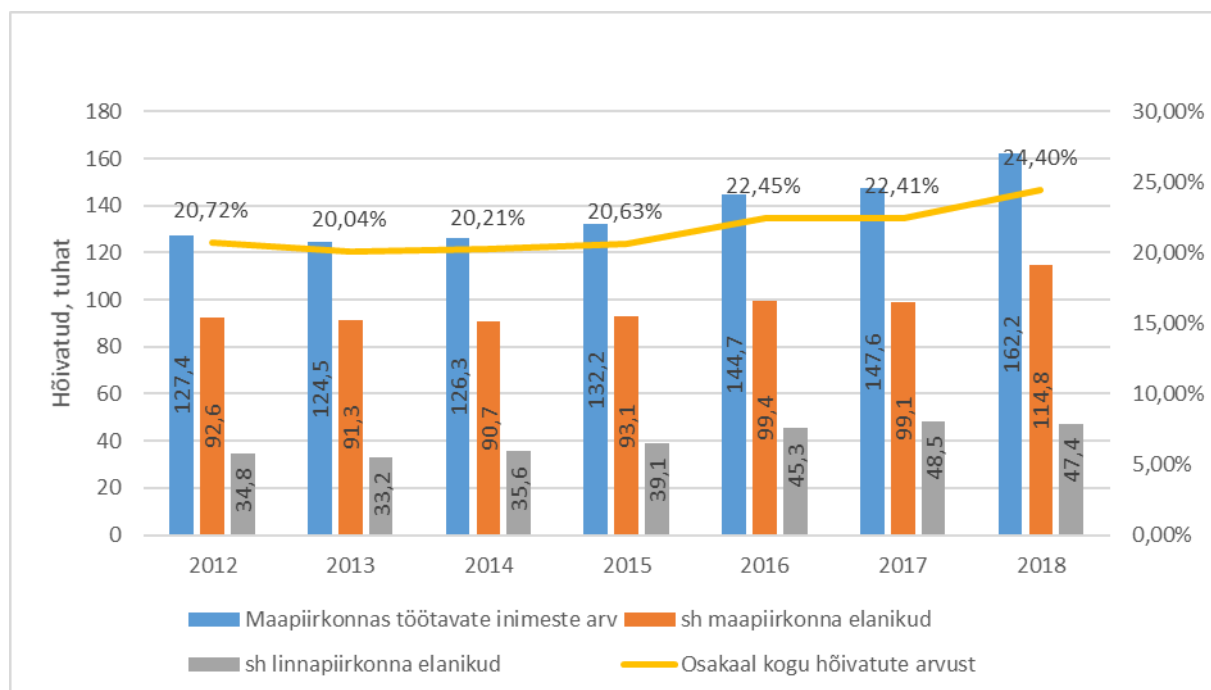
* Eesti maaelu arengukavas (MAK) 2014–2020 määratletud sihttase

Tegevus "Maaelu ja kohalik kogukond" sisaldab programmiperioodil 2014–2020 kolme alamtegevust, mis on järgmised.

- Maapiirkonnas ettevõtluse arendamiseks suunatud investeeringud ettevõtete konkurentsivõime tugevdamiseks ja läbi selle uute kestlike töökohtade loomiseks, sh majandustegevuse mitmekesistamine mittepõllumajandusliku tegevuse suunas.

- Leader-tüüpi kohalikul algatusel põhineva lähenemisviisi rakendamine.
- Maaeluvõrgustiku tegevused, näiteks kogukonna juhitud kohaliku arengu (CLLD/Leader) meetme võrgustikutöö korraldamine, maaelu arendamise näidete kogumine ja levitamine ning koostöö piiriüleste organisatsioonidega, sh osalemine Euroopa maaelu arengu võrgustiku (ENRD) töös.

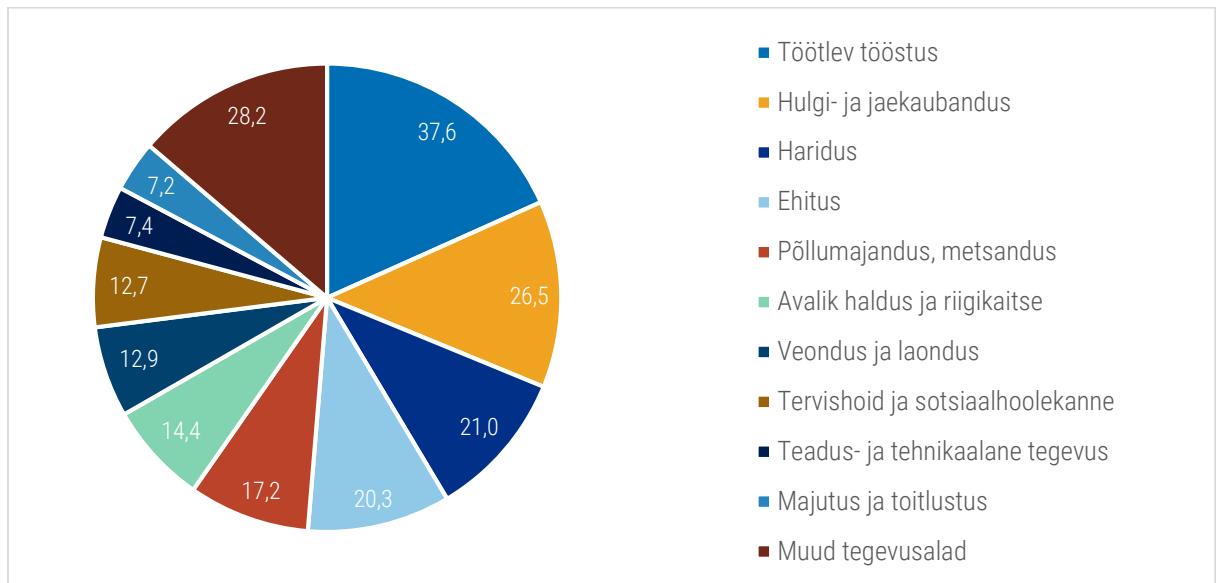
Aktiivseid inimesi motiveerib maal elama ja tegutsema eneseteostamist võimaldav elu- ja ettevõtluskeskkond, elukohalähedaste ja kõrgemat lisandväärtust pakkuvate töökohtade saadavus, sotsiaalselt aktiivne ja tugev kogukond, elu- ja ettevõtluskeskkonna hea ja ligiõmbav kuvand, vajaduspõhiste teenuste kvaliteet ja kättesaadavus ning turvaline elukeskkond. Maa- ja rannapiirkonna arengu puhul on olulisteks näitajateks maapiirkonnas töötavate inimeste arv ja tööhõive määr (Joonis 9).

Joonis 9. Maapiirkonnas töötavate inimeste arv ja osakaal kogu hõivatute arvust põhitöökoha asukoha alusel.

Allikas: Statistikaamet, TT234

Maapiirkonnas varasemalt domineerinud põllumajanduslike ettevõtete panus tööhõivesse on viimastel kümnenditel prognoositavalt vähenenud. Maamajandus on kohanenud ning muutunud oluliselt mitmekesisemaks tänu mittepõllumajanduslikele tegevustele ja aktiivsete kohalike kogukondade kiirele arengule (Joonis 10). Samas inimeste sissetulekud maapiirkonnas on keskmiselt madalamad ning atraktiivseid, hea palgaga töökohti napib. Üldise rahvastiku vananemise tõttu on tekkinud olukord, kus tööturul vanuse tõttu välja langevate inimeste arv maapiirkonnas on suurem kui sinna sisenevate noorte arv. Kui linnapiirkonnas 20–40-aastaste elanike arvu osatähtsus sama vanusegrupi üldarvus kasvab, siis maapiirkonnas see kahaneb.

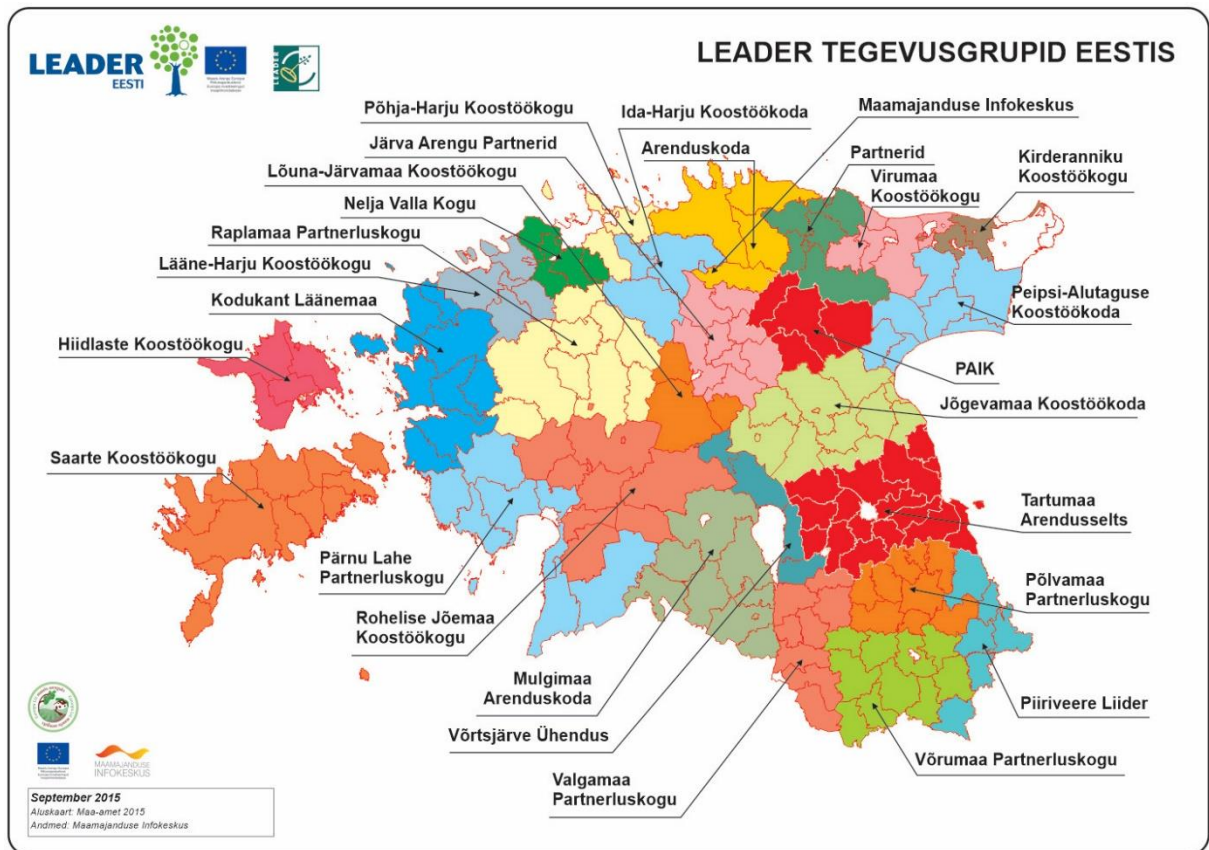
Joonis 10. Hõivatute arv maa-asulates tegevusalade kaupa

Allikas: Statistikaamet, TT0203

Olulisemad lahendamist vajavad probleemid on eelduste loomine uute, hästi tasustatud, atraktiivsete töökohtade tekkeks ja kohalike kogukondade aktiivsuse suurendamine hea elu- ja ettevõtluskeskkonna kujundamisel. Uute töökohtade loomiseks rakendatakse maaettevõtluse mitmekesistamise meetmeid. Maaelu arendatakse ka Leader meetme abil. Senised tulemused nende programmide ja meetmete rakendamisel on olnud head. Ettevõtjate ja kogukondade huvi programmides pakutavate võimaluste vastu on suur, mida näitab esitatud taotluste suur hulk ning taotlustes prognoositud loodavate töökohtade ja kohalike kogukondade omaalgatuslike tegevuste märkimisväärne arv.

Riskid, mille maandamisega tuleb tegeleda maaelu ja kohaliku kogukonna tegevuste puhul, on peamiselt seotud prognoositud tulemuste saavutamise tagamisega, toetatavate projektide sisulise hindamisega ja tegevuste suunamisega olulist mõju loovale sihtrühmale.

Leader-lähendamise eelisteks võrreldes sekkumistega, kus eesmärgid ning suunad määratakse ühiselt kogu rakenduspiirkonnale, on otsustustasandi kohalikule elanikule lähemale toomine ning piirkondlike eripärade (piirkonna potentsiaal, ressursid, võimalused) parem arvestamine. Maaelu ja -ettevõtluse edendamiseks tegeleb 26 kohalikkude Leader-tegevusgruppi (Joonis 11), mille tegevuspiirkonnad katavad kogu Eesti maapiirkonna.

Joonis 11. LEADER tegevusgrupid

Maamajanduse jõukuse tõstmiseks arendatakse kohalikku ettevõtlust. Kestliku ja mitmekesise elukeskkonna loomiseks ja tagamiseks panustatakse kohaliku piirkonna spordi- ja vabaaja-tegevustesse, kultuuri- ja looduspärandi säilitamisse, töökohtade loomise ning internetiühenduse ja muude teenuste kättesaadavuse parandamisse. Leader-lähenemise puhul on oluliseks läbipaistvus nii taotlemisel kui ka hindamisel. Tänu pikaajalisele rakendamisele (läbi mitme programmiperioodi) on kohalikel tegevusgruppidel olemas kompetents piirkonna eripärade rakendamisel, strateegiade koostamisel, ettevõtjate ja organisatsioonide nõustamisel ning abistamisel piirkonna arendamisel.

Tänu eeltoodule on Leader meede rakendunud edukalt. 2020. a jaanuari seisuga on kasutatud 89% planeeritud eelarvest. Seejuures on välja makstud umbes 64% programmiperioodi jooksul määratud toetusest. Leader lähenemise kaudu arendatakse tegevuspiirkonda läbi erinevate sektorite (48% toetuse saajatest tuleb kolmandast sektorist). Piirkonna arendamisel on tähtsal kohal inimeste kaasamine ning koostöö – ligi 70% Leader toetuse saajatest on esmakordsed toetuse saajad. Lähtudes kohaliku arengu strateegiast on täiendavalt võimalik suunata rahalisi vahendeid tegevuspiirkonnas valukohaks olevatesse valdkondadesse ning samuti ka piirkonna mootoriks olevatesse tegevustesse. Seda näitab ka olukord, kus 56% heaks kiidetud projektidest on defineeritud kui piirkondliku eripära projektid. Kohaliku elu viivad edasi just piirkonnas tegutsevad väikesed ettevõtted. Tänu Leaderile on paljud neist saanud tuge, et edendada ja laiendada enda tegevust. Ligi 70% toetust saanud ettevõtjatest on mikroettevõtjad, kes loovad maapiirkonnas töökohti.

Maaeluvõrgustiku tegevuse peamine eesmärk on parandada Eesti maaelu arengukava (MAK) 2014–2020 rakendamise kvaliteeti, suurendada sidusrühmade kaasatust, teavitada laiemat üldsust ja võimalikke kasusaajaid maaelu arengu poliitikast ning aidata kaasa uuendusmeelsuse edendamisele põllumajanduses, toidu tootmises, metsanduses ja maapiirkonnas. Maaeluvõrgustiku eesmärkide elluviimiseks mh kogutakse, koondatakse ja levitatakse häid tavasid, võrgustikutöö ja uudsete lähenemiste näiteid, aidatakse otsida koostööpartnereid ning osaletakse innovatsioonialases võrgustikutöös. Lisaks sellele on oluline roll ka avalikkuse teavitamisel ja informeerimisel.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on maaelu ja kohalik kogukonna poliitika kujundamine ning toetus investeringuteks majandustegevuse mitmekesistamiseks maapiirkonnas mitte-põllumajandusliku tegevuse suunas, LEADER toetus.

5.6.2 Tegevus–finantsinstrumendid

Programmi tegevuse eesmärk on tagada põllumajandustootjatele, põllumajandustoodete töötlemise ja turustamisega tegelevatele ning maapiirkonnas tegutsevatele ettevõtjatele parem juurdepääs kapitalile.

Tegevuse eesmärgi saavutamist jälgitakse järgmiste mõõdikutega:

Mõõdik	Algtase (2017)	Sihttase (2021)	Sihttase (2022)	Sihttase (2023)	Sihttase (2024)
Finantstootega toetatud lõppsaajate arv	85	128	142	157	157
Saavutatud võimendav mõju tootegruppide kaupa, mikro- ja väikeettevõtete kasvulaen	1,07	1,14	1,17	1,19	1,19
Saavutatud võimendav mõju tootegruppide kaupa, pikaajaline laen	2,80	2,87	2,87	2,87	2,13*

* Eesti maaelu arengukavas (MAK) 2014–2020 määratletud sihttase. Tulenevalt finantsinstrumentide edukast rakendamisest oleme 2017. aastaga saavutanud pikaajalise laenu võimendava mõju puhul suurema sihttaseme kui esialgu arengukavas prognoositud, mistõttu on ka 2023. a määratud sihttase 4 väiksem kui 2017. a reaalne algtase.

Finantsinstrumendid on tõhusad turutõrke kõrvaldamiseks valdkondades, kus pangad ei anna laenu ning puuduvad muud investeerimise võimalused, näiteks väikeste põllumajandus- või maapiirkonnas tegutsevate või alustavate ettevõtete puhul, kellel puudub piisav krediidi ajalugu või tagatisvara. Investeeringute turutõrgete kõrvaldamiseks tuleb aina rohkem rakendada uuenduslikke, põllumajanduse, kalanduse ja maapiirkonna eripära arvestavaid rahastamisvahendeid. Erakapitali kaasamist soodustavad rahastamisvahendid aitavad korvata ajutist rahavoogude puudujääki ning parandada ettevõtjate likviidsust. Finantsinstrumentide kaudu saab toetada erinevate arengueesmärkide saavutamist ning tagasi laekuvat raha saab uuesti kasutada investeeringute tegemiseks. Tootlike investeeringute rahastamisel tuleks eelistada finantsinstrumente, mis pakuvad jätkusuutlikku ja tõhusat võimalust investeerida majanduskasvu ning inimeste, ettevõtete ja ressursside arengusse põllumajandus- ja toiduainesektoris ning maamajanduses.

Tulenevalt Eesti kapitalituru iseloomust, ei ole väikese ja keskmise suurusega ettevõtjatel piisavat ligipääsu alternatiivsetele rahastusallikatele. Krediidiasutuste vahendatav laenuraha on raskesti kättesaadav olukorras, kus tagatise väärtus pole piisav ja rahavood on ebastabiilsed. Kapitalile

ligipääsu piiratus tuleneb eelkõige krediidasutuste tegevuse maksimaalsest optimeeritusest, st võimalusel tegelevad nad võimekate klientidega, kes tegutsevad majanduse mõttes olulise mahuga ja stabiilses ettevõtlusvaldkonnas. Pankadel on suuremates majandusvaldkondades paremad teadmised turutrendidest, seega suudavad nad riske paremini hinnata, mis omakorda väljendub madalama riskisuse tõttu intressi suurusel. Tulenevalt laenutoote madalatest intressimääradest ei ole krediidasutused väga altid võtma lisariske, mistõttu on neil selged nõuded (kasumlik tegevusajalugu, tugev rahavoog, piisavad tagatised), mille täitmata jätmisel kliendile laenu ei väljastata. Tavaliselt on pikaajalise ärilise ajaloo ja väärtuse poolest paremate tagatistega suurettevõtted. Negatiivses võtmes mõjutab eeltoodu eelkõige alustavaid ettevõtteid, millel on lühike tegutsemisajalugu ja puuduvad piisavad tagatised pangalaenu saamiseks, ning kasvavaid ettevõtteid, millel on keeruline saada laenu, kuna pangad annavad seda pigem ulatuses, mida ettevõtte olemasolevad rahavood võimaldavad. Need ettevõtted võivad vajada vastavalt ettevõtluse iseloomule, kas riskikapitali investeringuid, laene või tagatist. Kapitalile ligipääsu piiratus võimendub eriti maapiirkondades uusi töökohti loovate alustavate ettevõtete puhul.

Finantsinstrumentide rakendamine on läinud plaanipäraselt. Kuid turutõrge vastavates sektorites on tunduvalt suurem kui finantsinstrumentide rakendamiseks kavandatud eelarvelised vahendid. Ettevõtjate huvi ja vajadus on finantstoodete (mikro- ja väikeettevõtete kasvulaen ning pikaajaline investeerimislaen) vastu suur. Piiratud rahaliste ressursside raames on laenu olnud võimalik anda 130 ettevõtjale. 76% planeeritud rahalisest mahust on jõudnud tänaseks juba ka lõppkasusaajani, 12% on veel menetluses ning vabu vahendeid on 12% ulatuses. Finantsinstrumentide rakendamisel on riskiteguriks välja laenatud raha tagasilaekumine.

Olulisemad teenused tegevuse elluviimisel on MeM finantsinstrumendi poliitika kujundamine ning PRIA finantsinstrumendi toetuse andmise korraldamine.